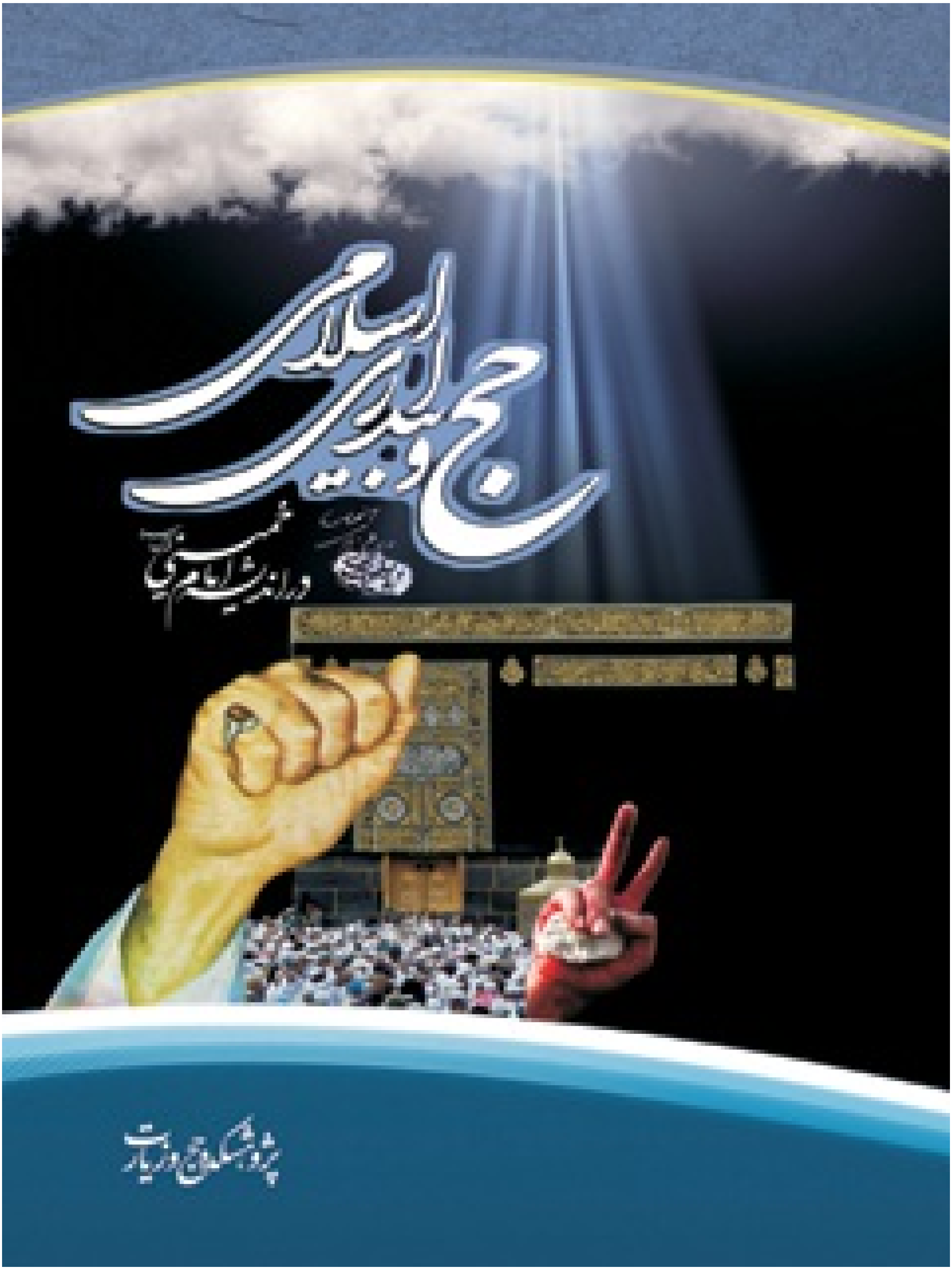

حج و بیداری اسلامی
در اندیشه امام خمینی
پژوهشکده حج و زیارت

بسم الله الرحمن الرحیم

حج و بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی قدس‌سره

نویسنده:

محسن محمدی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

حج و بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی قدس‌سره

مشخصات کتاب

سرشناسه : محمدی، محسن، ۱۳۵۸ -

عنوان و نام پدیدآور : حج و بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی قدس‌سره/ محسن محمدی.

مشخصات نشر : تهران: نشر مشعر،۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۱۰۰ص.؛ ۱۴/۵×۲۱/۵س‌م.

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۳۹۷-۱

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

موضوع : خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران ، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره حج

موضوع : خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره اصلاح‌طلبی در اسلام

موضوع : حج

موضوع : اسلام -- تجدید حیات فکری

رده بندی کنگره : DSR۱۵۷۴/۵ /ح۳ح۳۴ ۱۳۹۱

رده بندی دیویی : ۹۵۵/۰۸۴۲

شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۶۶۱۲۰

ص:۱

دیباچه

ص:۲

ص:۳

ص:۴

ص:۵

ص:۶

ص:۷

پس از اینکه خورشید اسلام در «شبه جزیره عربستان» طلوع کرد، در مدت زمانی کمتر از نیم قرن، تمدن‌های بزرگ زمانه خود را به چالش کشید و در مدت زمانی کمتر از یک قرن، به قدرت تمدنی بزرگی تبدیل شد که گسترهٔ جغرافیای وسیعی از جهان را به خود اختصاص داده بود.

حرکت رو به رشد اسلام، در شرایطی ادامه پیدا می‌کرد که غرب، در دوران تاریکی (قرون وسطا) و غفلت تمدنی به سر می‌برد. جنگ‌های صلیبی، اروپای قرون وسطایی را با تمدن متعالی اسلامی آشنا ساخت و از این پس، استشراق غربیان با افول تمدنی اسلام و آغاز برون رفت غرب از قرون وسطا و ابتدای رنسانس همراه شد. غرب با بهره‌گیری از متون و میراث علمی - اسلامی و امکانات مادی خویش، تاریخ استعمار را رقم زد.

از این پس، غرب که در حال تجربه فلسفه‌های اومانیستی دین‌گریز بود، با لحاظ سابقه کهن تمدنی خود در یونان باستان، اوتوپیایی را بنیان نهاد که معادل آرمان شهر فلسفه اسلامی، ولی در قالب و اندازه زمینی آن بود. در این اوضاع و احوال، غرب به تاخت

ص:۸

و تاز تمـدنی خود ادامه می‌داد؛ تا جایی که توانست پس از چنـد قرن، گوی سـبقت را از مسـلمانان بربایـد و بـدین‌ترتیب، مفاهیمی همچون عقب‌ماندگی، استعمار، غفلت تمدنی و جهان سوم، به تدریج در صحنه ادبیات سیاسی شکل گرفت.

هرچنـد در طول این مـدت، حکومت‌هـا یـا دولت‌هـای مقتـدری ماننـد «صـفویه» یـا «عثمـانی» روی کـار آمدنـد، ولی بـا وجود این، نتوانسـتند خط سـیر نیرومنـدی را در مقابل تمدن غرب ایجاد کنند. در این مدت، علمای مبارز و روشن‌فکران متعهد دینی، سـعی در زنده کردن دوباره تفکر دینی داشتند. مجموع این فعالیت‌ها را در دو سده اخیر می‌توان در بیداری اسلامی خلاصه کرد.

شکوفایی انقلاب اسـلامی ایران به رهبری امام خمینی (رحمه الله) ، جرقه رعـدآسایی در غفلت‌زدایی اسـلامی بود که امواج بیداری آن، به سرعت به سراسر جهان اسلام رسید.

امام خمینی (رحمه الله) با ارائه تفسیر و دیـدگاهی جدید از دین و کارکردها و مبانی آن، به نظریه بیداری اسـلامی در قالب انقلاب اسلامی، جلوه‌ای خارجی و تحققی عینی بخشید.

بدین‌ترتیب، می‌توان گفت که امام خمینی (رحمه الله) ، نقطه عطفی در روند بیداری اسـلامی بود که با تحلیل جدیدی که از تعالیم دین داشت، همه مسلمانان جهان را به هویت مشترک اسلامی فرا خواند.

در اندیشه امام خمینی (رحمه الله) ، حج با ظرفیت‌ها و کارکردهای اخلاقی، سیاسـی، اجتماعی و اقتصادی خود در سطح فردی، ملی و بین‌المللی، جایگاه ویژه‌ای داشت؛ به‌طوری که می‌توان ایشان را

ص:۹

احیاگر حج ابراهیمی (علیه السلام) نامید.

نوشتار حاضر که با مطالعه و تلاش‌های حجت الاسلام و المسلمین آقای «محسن محمدی» تألیف شده، حج و بیداری اسلامی را در اندیشه احیاگر تفکر دینی و حج ابراهیمی امام خمینی (رحمه الله) بررسی کرده است.

امید که زائران، روحانیون و مبلغان حج از آن بهره کافی برده و این اثر، در تقویت بیداری اسلامی مفید واقع شود.

انه ولی التوفیق

پژوهشکده حج و زیارت

گروه مطالعات اجتماعی

ص:۱۰

ص:۱۱

مقدمه

اشاره

امروزه «بیداری اسلامی» ، در قالب جنبشی اجتماعی و سازمانی و به عنوان پدیده‌ای متأثر از نهضت فکری انقلاب اسلامی ایران، در حال جریان است.

این جریان در عرصه کشمکش‌های سیاسی و امنیتی، علاوه بر اینکه موجودیت و نفوذ خود را به اثبات رسانیده، در حال تبدیل شدن به قدرتی نقش‌آفرین در سطح جهانی است.

بیداری اسلامی، همزمان با تهاجم همه‌جانبه غرب در جهان اسلام و عصر استعمار شروع شد و از آغاز تا دوران امام خمینی (رحمه الله) ، مراحل گوناگونی را پیمود.

این حرکت، که در اصل، با اندیشه‌های کسانی چون «سید جمال‌الدین اسدآبادی» جریان یافته بود، همواره در میان حلقه‌های محدود و معینی مطرح می‌شد؛ به همین دلیل، هیچ‌گاه نتوانست به عنوان یک گفتمان مسلط عمل کند. حتی زمانی که این جریان، به دست کسانی چون «حسن البنا» و «سیدقطب» در «مصر» ، ابعاد گسترده‌تری یافت، باز هم نتوانست به زندگی توده‌های مسلمان وارد و سبب خیزش اجتماعی و انقلابی شود. ولی پیروزی انقلاب اسلامی

ص:۱۲

ایران، نقطه عطفی در تاریخ بیداری اسلامی بود که توانست روح تازه‌ای در کالبد گرایش‌های اسلامی و نهضت‌های مردمی بدماند.

انقلاب اسلامی ایران، در عمل بسیاری از برنامه‌های بیداری اسلامی را تحقق بخشید و با در نظر گرفتن چشم‌انداز احیای تفکر و هویت اسلامی، تمدن جدید آن هم در زمانی که غرب در حال تحمیل تفکر لیبرالیستی خود به جهان بود را پایه‌ریزی کرد و نظام تک‌قطبی آنها را به چالشی جدی کشاند.

امام خمینی (رحمه الله) پس از پیروزی انقلاب نیز اهداف جهانی و بین‌المللی انقلاب را پی گرفت و از تمام امکانات و توانمندی‌های مکتب اسلام، برای به پا کردن خیمه اسلام در مقابل اردوگاه استعمار و استکبار جهانی بهره جست. ایشان در این بین، از «حج» تعریفی جدید ارائه داد و در فضای بازآفرینی تفکر دینی، حج ابراهیمی (علیه السلام) را احیا کرد. ایشان با پیام‌ها و سخنرانی‌های خود به مناسبت روزهای حج - که روح آنها بیداری اسلامی بود -، سعی داشت تا تصور و تفکر جهان اسلام را در مورد حج تغییر دهد و با ارائه تفاسیر سیاسی و اجتماعی حج، از ظرفیت‌های بی‌نظیر آن در بیداری اسلامی بهره ببرد. شاید مهم‌ترین ویژگی نگرش امام‌خمینی (رحمه الله) به موضوع حج، همه‌جانبه دیدن حج و انحصاری نبودن آن در ابعاد فقهی، مناسکی، فردی و اخلاقی بود. البته ظرافت این نوع نگرش امام (رحمه الله) به حج در این است که ایشان، این ابعاد را از هم جدا نمی‌داند؛ به‌طوری که تحقق سیاست حج، عبادت حج و نیز عرفان حج را تنها از طریق مناسک حج اعلام می‌دارد و برای همه اینها تفسیری سیاسی و اجتماعی ارائه می کند.

ص:۱۳

در این اثر، سعی کرده‌ایم نگرش جامع و عمیق امام خمینی (رحمه الله) را در مورد حج که حاصل اندیشه متعالی ایشان است در راستای بیداری اسلامی تحلیل و بررسی کنیم.

بدین‌ترتیب، در پایان به نظامی معرفتی و اندیشه‌ای دست خواهیم یافت که بر اساس آن، جنبه‌های فقهی، اخلاقی و سیاسی و اجتماعی حج، در ارتباط با پدیدهٔ اجتماعی «بیداری اسلامی» در قالب یک نگرش سیستمی، قابل تعمیق و بررسی است؛ به‌طوری‌که هر یک از اجزای این نظام معرفتی و اندیشه‌ای، ضمن اینکه معطوف به عمل است، بر یکدیگر تأثیر دارند و در یک ارتباط به‌طور کامل سیستماتیک، قابل تعریف هستند. بدین‌ترتیب، اندیشه امام (رحمه الله) در مورد حج را می‌توان نمایی کلی از اندیشه همه‌جانبه ایشان دانست و معرفی کرد.

ص:۱۴

ص:۱۵

امام خمینی (رحمه الله) و بیداری اسلامی

امام خمینی (رحمه الله) در قرن بیستم که گفتمان غالب، اندیشه مدرنیته بود و دین جایگاهی در آن نداشت، با تکیه بر اسلام ناب کوشید تا با تصرف در جوهره مدرنیته، آن را به نفع دین و ارزش‌های اسلامی مصادره و تأویل کند. بدین‌ترتیب، رهبر کبیر انقلاب اسلامی با احیای دین و معنویت، امید تازه‌ای در دل ملت‌ها و نهضت‌های اسلامی دمید که در نهایت، بیداری اسلامی را در پی داشت (۱)و بر پایه همین بیداری بود که انقلاب اسلامی در ایران به پیروزی رسید و نقطه آغاز مقابله جدی‌تر ملت‌های مستضعف، در مقابل قدرت‌های استکباری شد.

امام خمینی (رحمه الله) و احیای تفکر دینی

در جهانی که غرق مادیت و گمراهی بود، مردی از تبار امامان معصوم (علیهم السلام) از قم به پا خاست. در آن زمان که دین را افیون جامعه و آن را نشانه‌ای از واپس گرایی می‌دانستند و در زمانه‌ای که دوره

۱- ر. ک: امام خمینی \ و بیداری اسلامی، رضا حسینی فر؛ امام خمینی \ و بیداری اسلامی، محمدباقر کریمیان.

ص:۱۶

حکومت‌های دینی را تمام شده می‌انگاشتند، امام خمینی (رحمه الله) در میان هیاهوی نظام‌های سرمایه‌داری و کمونیستی، در همسایگی «شوروی» و در جزیره ثبات آمریکا، با اعتقاد عمیق به اسلام، نهضتی بزرگ به راه انداخت.

این قیام، نه علیه شاه ایران – که او بسیار کوچک‌تر از آن بود که هدف نهایی این مبارزه باشد –، بلکه قیامی علیه استعمار و استبداد در سرتاسر عالم بود.

امام (رحمه الله) فقط با اصول و مبانی سنت دینی، در اندیشه دینی نوعی تحول و بازآفرینی ایجاد کرد. به عبارت دیگر، ایشان با ارائه نظامی جدید در حوزه معرفتی و سیاسی، سبب شد تا دین، دیگر به معنای عقب‌ماندگی و بی‌بهرگی و بروز تمدن تعبیر نشود. احیاگری امام (رحمه الله) در تفکر دینی، نه تنها با ایمان متدینین در تضاد نیست، بلکه امری تاریخی و طبیعی است.

در اندیشه دینی امام خمینی (رحمه الله) نوگرایی و تجدد، فقط در تکنیک و ابزار متجلی نمی‌شود، بلکه همه عرصه هستی، اجتماع و انسان را نیز در بر می‌گیرد.(۱)

از این‌رو، امام (رحمه الله) در مواجهه با اندیشه توسعه غربی، بسیار محتاط و دقیق بودند و بر وارداتی و غیر بومی بودن فضا، زمینه‌ها و نحوه نگرش اندیشه تجدد، تأکید بسیاری داشتند. ایشان در مورد داشتن عقده کهتری در مقابل غرب و فراموش کردن عظمت و نقاط قوت

۱- مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی، \ جمعی از نویسندگان مجموعه مقالات ؛ «امام خمینی \ و نقد تجدد و ترقی در جامعه دینی و غیر دینی» ، مظفر نامدار، صص۵۷ – ۱۰۳.

ص:۱۷

تمدن اسلامی، همواره هشدار می‌دادند.

با استفاده از تعبیر «تعالی» بهتر می‌توان اندیشه امام (رحمه الله) را در مورد پیشرفت بیان کرد؛ زیرا واژه‌هایی همچون ترقی، تجدد و توسعه به جهت‌دار بودن مبانی استعماری و ضد دینی تمدن و توسعه غربی، بی‌توجه یا کم‌توجه است. (۱)

امام (رحمه الله) ، علاوه بر حکیم بودن (حکیم نمی‌تواند درباره کلیات اشیاء و وقایع بی‌نظر باشد) ، اهل سیاست به معنای تخصصی لفظ نیز بود.

تفاوت امام خمینی (رحمه الله) با فقهای بزرگوار هم‌عصر خود، در داشتن دیدگاه مشخص سیاسی و سلوک ایشان در تمام عمر و به صورت همیشگی بوده است.

امام (رحمه الله) بسیاری از واژه‌هایی که در حوزه الهیات مطرح بود را در نوشته‌های سیاسی خود به کار می‌برد. البته این امر، دلایل متعددی داشت که مهم‌ترین آنها جدایی‌ناپذیری آنها بود.

پیش از دوران امام (رحمه الله) ، واژه‌هایی همچون: «شیطان» ، «ابلیس» ، «استکبار» ، «مستضعفین و مستکبرین» ، «قدس و قداست» ، «زمزم» ، «حج» ، «اسلام» و «عاشورا» ، در عرف نوشته‌های سیاسی کاربردی نداشتند؛ زیرا در حقیقت، وجهه دین را ناظر به امور اخروی می‌دانستند. اما امام (رحمه الله) با وجهه نظر سیاسی، دریافتند که تمام مفاهیم دینی، قابلیت برداشت سیاسی را نیز دارند.

امام خمینی (رحمه الله) ، نخستین کسی بود که واژه‌هایی مانند: «شیطان

۱- مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی، \ امام خمینی \ در نقد مدرنیزاسیون در اندیشه ترقی بر اساس اصول اندیشه تعالی ، موسی نجفی، صص ۲۵ - ۵۵.

ص:۱۸

بزرگ» ، «حج سیاسی» ، «زمزم نور» و «شجره خبیثه پهلوی» را استفاده و وارد عرف سیاسی کرد.(۱)

تحول آفرینی امام خمینی (رحمه الله) در روند بیداری اسلامی

امام خمینی (رحمه الله) برای نخستین بار توانست گفتمان بیـداری اسـلامی را به «عمل سیاسـی» تبدیل و آن را وارد حوزه عمل همه توده‌های مسلمان کند و از این طریق، به همه مستضعفان جهان آن را بشناساند.

عجین شـدن حـافظه جمعی بـا گفتمـان بیـداری اسـلامی، در مـدت کوتاهی دسـتاوردهای کلانی را برای جامعه انسان و اسـلامی به بارآورد. نخستین و مهم‌ترین دستاورد نیز تبدیل گفتمان بیداری اسلامی از یک خرده‌گفتمان به گفتمانی فراگیر بود.

برای درک بهتر بیـداری اسـلامی و جایگـاه آن در انـدیشه و عمل سیاسـی امام خمینی (رحمه الله) ، بایـد سایر دیـدگاه‌ها و مواضع سیاسـی ایشـان را نیز در نظر گرفت. اصـطلاح‌ها و مفـاهیمی که از سوی امـام (رحمه الله) مطرح شـد، همچون: «اسـلام آمریکایی» ، «شـیطان بزرگ» ، «مرفهـان بی‌درد» ، «متحجران» ، «مستضـعفان» ، «پابرهنگـان» و «آخونـدهای دربـاری» ، سـبب شـد تـا انـدیشه‌های سیاسـی ایشان از سایر نظریه‌های سیاسـی جدا شود؛ به‌ویژه که شخصـیت امام (رحمه الله) علاوه بر جنبه‌های سیاسی، از ابعاد عرفانی، فلسـفی و فقهی محکمی هم برخوردار بود. همچنین تشـکیل نهادهای انقلابی، مانند: «بسیج» ، «سپاه پاسداران» ، «جهاد سازندگی» ، «نهضت سوادآموزی» ، «نماز جمعه» و «بنیاد مستضعفان» ، در کنار

۱- مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی، مقدمه‌ای بر ادبیات سیاسی امام خمینی، \ علی تاج‌الدینی، ص ۲۱۷.

ص:۱۹

حمایت از قیام‌های سراسر جهان اسلام و تأکید بر صدور انقلاب (۱)، عمل سیاسی امام را شکل می‌داد.

ایشان به خوبی می‌دانست که شکل‌گیری بیداری اسلامی، بدون عمل سیاسی امکان‌پذیر نخواهد بود و عمل سیاسی نیز بدون تأسیس یک حکومت صد درصد اسلامی محقق نخواهد شد.

بنابراین، تسلط گفتمان بیداری اسلامی بر جهان اسلامی و سرایت آنها از حوزه نظری خواص به حوزه عملی عوام را می‌توان در این اقدام و عمل سیاسی شگرف امام (رحمه الله) جست‌وجو کرد.

ضرورت و اهمیت بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی (رحمه الله)

با بررسی اندیشه و عمل سیاسی امام خمینی (رحمه الله) ، درمی‌یابیم که بیداری اسلامی، به عنوان یکی از اصول و زیربناهای فکری و رفتاری ایشان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. روح حاکم بر قیام و نهضت امام خمینی (رحمه الله) بیداری اسلامی بود.

ایشان خطاب به زائران خانه خدا، در مورد لزوم قیام و تلاشی برای بیداری اسلامی می‌فرماید:

... اگر امروز قشرهای مختلف ملت‌ها، از علمای دینی تا گویندگان و نویسندگان و روشن‌بینان متعهد، قیام همه‌جانبه نکنند و با بیدارکردن توده‌های عظیم انسانی- اسلامی، به دادِ کشورها و ملت‌های تحت ستم نرسند، کشورهاشان بی‌شک به نابودی و

۱- امام خمینی \ با تأکید بر لزوم صدور انقلاب، تفسیر متفاوتی از صدور انقلاب داشتند. ایشان به صدور جنبه‌های فرهنگی و روحیه بیداری اسلامی و مبارزه با استعمار توجه داشتند، نه صدور فیزیکی و نظامی.

ص:۲۰

وابستگی همه‌جانبه بیشتر و بیشتر خواهد کشید و غارت‌گران ملحد شرقی و بدتر از آنان ملحد غربی، ریشه حیات آنان را می‌مکند و شرافت و ارزش‌های انسانی آنان را به باد فنا می‌سپارند. (۱)

در پیامی دیگر در این مورد و نیز تلازم تحقق بیداری اسلامی و مبارزه با استعمارگران چنین می‌فرماید:

. . . مسلمین باید بیدار بشوند، این یک میلیارد مسلمان باید بیدار بشوند و کلک این دو تا ابر قدرت بزرگ و دیگر قدرت‌ها را که در این مناطق مشغول فساد هستند، کلک اینها را بکنند.(۲)

امام خمینی (رحمه الله) ، حج و بیداری اسلامی

گفتمان بیداری اسلامی که امام خمینی (رحمه الله) آن را مهندسی کرد، اسلام را به معادله‌های بین‌المللی وارد کرد و استعمارگران و مستکبران را به واکنش واداشت. به دنبال تسلط گفتمان بیداری اسلامی در جهان اسلام و آغاز یا تقویت جنبش‌های اسلامی، تلاش‌های دشمنان نیز برای مقابله یا تحریف این حرکت‌ها تشدید شد.

بنابراین، جریان بیداری اسلامی، یک جریان مقطعی نیست، بلکه حرکتی تاریخی است که در طول تاریخ ادامه خواهد داشت. به همین دلیل، همواره باید بازخوانی و بازیابی شود؛ به ویژه که دشمنان، همواره در پی دشمنی و کارشکنی علیه آن هستند.

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۶۸

۲- همان، ص۱۱۴.

ص:۲۱

حج به عنوان اجتماعی‌ترین عبادت اسلامی، بهترین ابزار جهت پایا و پویا نمایی بیداری اسلامی است. امام خمینی (رحمه الله) با احیای حج ابراهیمی، به بهترین شکل از این فریضه عظیم بهره برد. روح حاکم بر پیام‌ها، سخنرانی‌ها و منش سیاسی و اجتماعی امام (رحمه الله) در مورد حج، بیداری اسلامی است. ایشان با بیان این پیام‌ها، سعی بر زنده کردن «هویت» و «تفکر» دینی مسلمانان داشتند و اینکه بتوانند در مقابل استعمار و استکبار، آنها را از حالت ناآگاهی دور کنند؛ به عبارت دیگر، اسلام به عنوان جامع‌ترین دین و خاتم ادیان، دارای سیستم و مکانیسمی ارتباطی و اطلاعی است تا از این طریق بتواند جایگاه فعال خود را در جوامع انسانی حفظ کند.

بدین‌ترتیب، حج با ماهیتی اخلاقی -عرفانی، به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای ارتباطی و اطلاعی است که ابعاد سیاسی-اجتماعی بسیار نیرومندی دارد. این رسانه مهم و کهن اسلامی که مبتنی بر روابط و حضور انسانی است، هر سال با حضور جمعی از نمایندگان مسلمانان برگزار می‌شود. این تجمع، فرصت بی‌نظیری را در اختیار جهان اسلام قرار می‌دهد تا علاوه بر جنبه معنوی، از لحاظ سیاسی و اجتماعی نیز اسلام را تقویت کنند. امام (رحمه الله) ، با شناخت صحیح و همه جانبه دین، به‌خوبی این ظرفیت را شناسایی کرد تا به دنبال احیای تفکر دینی، احیاگر حج ابراهیمی (علیه السلام) نیز باشد.

امام (رحمه الله) ، بر بهره‌گیری از حج برای بیداری اسلامی تأکید بسیاری می‌کرد؛ تا جایی که آن را از شرایط اصلی تحقق حج واقعی می‌دانست:

حجی که خدای تبارک و تعالی می‌خواهد و حجی که

ص:۲۲

اسلام از ما خواسته است، آن است که وقتی می‌روید حج، مسلمین بلاد را بیدار و با هم متحد کنید.(۱)

اهمیت مسئله بیداری اسلامی در حج، به اندازه‌ای است که امام‌خمینی (رحمه الله) در بیان پیامشان به زائران، برای تحقق آن دعا می‌کند و آنها را به این کار فرا می‌خواند:

. . . ما در این روز [عید قربان]، برای همه مسلمین دعا می‌کنیم و دست تضرع پیش خدای تبارک و تعالی بلند می‌کنیم که مسلمین بیدار بشوند، حکومت‌های اسلامی بیدار بشوند. . . ، این وابستگی خودشان را به ابر قدرت‌ها بردارند از میان، مستقل بشوند. . . .(۲)

امید است حجاج محترم بیت الله الحرام، از هر فرقه هستند و اهل هر مذهب می‌باشند، در مواقف و مشاعر محترمه، دست‌جمعی برای پیروزی اسلام بر کفر جهانی دعا کنند و برای بیداری مسلمانان و حکومت‌های آنان فریاد کنند و دعای بلیغ نمایند. (۳)

در ادامه، به بررسی ظرفیت‌های این چشمه جوشان و همیشه جاری اسلام در بیداری اسلامی از کلام احیاگر حج ابراهیمی می‌پردازیم.

۱- صحیفه نور، ج۱۸، ص۶۸

۲- صحیفه حج، ج۱، ص۶۲

۳- همان، ص۱۲۲.

ص:۲۳

ظرفیت‌های حج، در بیداری اسلامی از منظر امام خمینی (رحمه الله)

۱. آگاهی‌رسانی و روشنگری

اشاره

حج بزرگ‌ترین تجمع از مسلمانان سراسر جهان است که هر سال نمایندگانی را گرد هم جمع می‌کند.

شکل‌گیری این تجمع پر برکت، نیروی بسیاری را در اختیار جهان اسلام قرار می‌دهد تا درباره مسائل گوناگون جهان اسلام، اطلاع‌رسانی و روشنگری بهتری صورت گیرد. به هر حال، مسلمانان در سطح ملی و بین‌المللی با مسائل گوناگونی درگیرند. از این‌رو، بهره‌مندی بهینه از توانایی‌ها و جلوگیری از اتلاف سرمایه‌های انسانی و مالی، چنین تجمعی لازم و مفید است.

کنگره باشکوه حج، در مقایسه با نشست‌ها و کنفرانس‌های رسمی جهان اسلام، مانند «سازمان کنفرانس اسلامی» از این جهت که با حضور میلیونی ملت‌ها و توده‌های مردمی تشکیل می‌شود، تأثیر بسیار مفید و مؤثری در آگاهی‌رسانی و در نتیجه اصلاح، بیداری و موج‌آفرینی افراد دارد.

ص:۲۴

موضع‌گیری‌های خصمانه استعمار و استکبار در مقابل جهان اسلام، لزوم چنین تجمعی با چنین کارکردهایی را دوچندان می‌کند.

پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و ائمه اطهار (علیهم السلام) ، از ابتدای تشریع حج در اسلام، همواره از حج، به عنوان پایگاهی برای انتقال معارف دین و اطلاع‌رسانی به مسلمانان بهره برده‌اند.(۱)

امام خمینی (رحمه الله) نیز با چنین هدف و رویکردی، راه ائمه (علیهم السلام) را ادامه داد و همواره از این رسانه قدرتمند اسلام، برای بیداری مسلمانان استفاده کرد. ایشان کعبه و حج را منبر بزرگی می‌دانست که می‌تواند بر بلندای بام انسانیت، صدای مظلومان را در همه عالم منعکس سازد.(۲)امام (رحمه الله) ، این جنبه از حج را از ویژگی‌های اصلی و اساسی حج می‌دانست تا با استفاده از آن، بیداری اسلامی همواره در جهان اسلام در جریان باشد:

آن حجی که خدای تبارک و تعالی می‌خواهد و آن حجی که اسلام از ما خواسته است، آن است که وقتی می‌روید حج، این مسلمین بلاد را بیدار کنید، متحد کنید با هم، بفهمانید به آنها که چرا باید بیش از یک میلیارد مسلمین تحت فشار دو تا قدرت چند صد میلیونی باشند.(۳)

طبیعی است این مهم، با حضور و همکاری همه دولت‌ها و ملت‌های اسلامی محقق خواهد شد. ولی امام (رحمه الله) ، با توجه به ماهیت این امر، برای علما و نخبگان نقش ویژه‌ای قائل بود:

۱- ر. ک: بررسی ابعاد روان‌شناختی مناسک حج و اثر بخشی آن بر سطح دینداری و سلامت روانی حجاج، محمدرضا احمدی، صص ۴۹- ۵۴

۲- ر. ک: صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۳۲

۳- صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۱۴.

ص:۲۵

اکنون بر علمای اسلام و نویسندگان و دانشمندان و هنرمندان و فیلسوفان و محققان و عارفان و روشن‌فکرانی که به حال اسلام و مسلمین تأسف می‌خورند، در هر منطقه و دارای هر مذهب و مسلکی که هستند، لازم است برای جلوگیری از این خطر عظیم که اسلام و مسلمین گرفتار آن هستند، دامن همت به کمر زنند و با هر وسیله ممکن در مساجد و محافل و مجالس عمومی، مسلمانان را هشدار دهند و از آنان غفلت‌زدایی نمایند و آنان را برای یک نهضت عمومی اسلامی مهیا کنند.(۱)

در جریان حج آگاهی رسانی و روشن‌فکری، به جهت بیداری اسلامی، در چند سطح بررسی می‌شود. در ادامه، با استفاده از اندیشه سیاسی -اجتماعی امام (رحمه الله) در حج، به این موضوع می‌پردازیم.

الف) شناساندن اسلام واقعی

از زمانی که دینداری مسلمانان گزینشی و التقاطی شد، دین به عنوان امری فردی معرفی و به دور از ابعاد اجتماعی حیات بشر، در گوشه‌ای رها شد.

پیدایش چنین وضعی، به خاطر تلاش استعمار و استکبار بود که در نهایت با ایجاد چنین روحیه‌ای، تمدن اسلامی به افول گرایید و دوران عقب ماندگی مسلمانان رقم خورد.

با گذشت چند قرن و تقویت جنبه‌های سیاسی و اجتماعی دین،

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۳۴.

ص:۲۶

بیداری اسلامی به جنبشی نیرومند و فراگیر تبدیل شد. بنابراین، مهم‌ترین عامل بیداری اسلامی، بازگشت مسلمانان به اسلام اصیل و ناب بود؛ اسلامی که در آن، بر عزت اسلامی و مقابله با دشمنان و استعمارگران تأکید بسیاری شده است؛ اسلامی که در آن، مسلمانان از نظر علمی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، حکومتی مقتدر، متعالی و مستقل دارند؛ اسلامی که در آن، سیاست و دیانت نه تنها از هم جدا نیستند، بلکه لازمه یکدیگرند؛ اسلامی که در آن، معنویت و اخلاق، زیر بنای شکل‌گیری جامعه و شخصیت همه افراد جامعه است. نتیجه طبیعی چنین اسلامی، صلابت و پویایی همیشگی جامعه است که به هیچ وجه، غفلت و خمودی در آن جایی ندارد.

بنابراین، آشناکردن مسلمانان با اسلام واقعی، به‌خودی‌خود، بیداری اسلامی را در پی خواهد داشت و حج، بهترین فرصت برای این امر خواهد بود.

امام (رحمه الله) نیز که خود با چنین قرائت جامعی از اسلام ناب، بزرگ‌ترین احیاگر تفکر دینی در قرن حاضر شد و با همین ایده و مبنا انقلاب اسلامی را رهبری کرد و به پیروزی رساند، در پیام‌های خود به کنگره عظیم حج، با تأکید بر این نکته فرمود:

عید سعید و مبارک، در حقیقت آن روزی است که با بیداری مسلمین و تعهد علمای اسلام، تمام مسلمانان جهان از تحت سلطه ستمکاران و جهان‌خواران بیرون آیند و این مقصد بزرگ، زمانی میسر است که ابعاد مختلفه احکام اسلام را بتوانند به ملت‌های زیر ستم

ص:۲۷

ارائه دهند و ملت‌ها را با اسلام آشنا کنند و فرصت را برای این امر بزرگ سرنوشت‌ساز مغتنم شمرده و از دست ندهند و چه فرصتی بالاتر و والاتر از کنگره عظیم حج که خداوند متعال برای مسلمانان فراهم آورده است. (۱)

ایشان در جایی دیگر، آشنا نبودن مسلمانان با همه ابعاد اسلام را بزرگ‌ترین مشکل جامعه اسلامی می‌داند که بسیاری از مسائل دیگر نیز از آن ناشی می‌شود:

بزرگ‌ترین درد جوامع اسلامی، این است که هنوز فلسفه واقعی بسیاری از احکام الهی را درک نکرده‌اند و حج با آن همه راز و عظمتی که دارد، هنوز به صورت یک عبادت خشک و یک حرکت بی‌حاصل و بی‌ثمر باقی مانده است.(۲)

ب) معرفی همه‌جانبه حج

حج یکی از مهم‌ترین اجزای دین است که ابعاد سیاسی و اجتماعی آن، همراه با ابعاد عرفانی و فقهی‌اش مطرح می‌شود. از دید امام (رحمه الله) ، در حال حاضر، فقط به بعد فقهی حج عمل می‌کنند و سایر جنبه‌های آن را به فراموشی می‌سپارند:

باید بدانند که حج ابراهیمی محمدی، سال‌هاست غریب و مهجور است، هم از جهات معنوی و عرفانی و هم از جهات سیاسی و اجتماعی و حجاج عزیز

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۳۳

۲- صحیفه نور، ج۲، ص۲۷۷.

ص:۲۸

تمامی کشورهای اسلامی، باید بیت خدا را در همه ابعادش از این غربت در آورند.(۱)

بنابراین، حج خود به عنوان یکی از سیاسی‌ترین عبادات اسلامی، باید احیا شود. بر این اساس، یکی از عرصه‌های بیداری اسلامی، مقوله حج است که با فعال شدن آن، خون جوشان و پر حرارتی بر پیکره جامعه اسلامی تزریق می‌شود و بیداری اسلامی سرعت و توانایی بالایی می‌یابد.

امام (رحمه الله) ، در پیام خود به مناسبت سالگرد کشتار خونین مردم در مکه، تفکری که حج را در سطح یک عبادت دست‌جمعی و سفری زیارتی-سیاحتی تنزل می‌دهد، به شدت رد می‌کند و در مقابل، کارکردهای سیاسی و اجتماعی حج را مبارزه با دشمنان اسلام و عامل تقویت همبستگی مسلمانان معرفی می‌کند. (۲)

امام خمینی (رحمه الله) حتی از مناسک حج نیز تفسیری سیاسی دارد و آن را با مفاهیمی همچون: مبارزه با شیاطین، بت‌ها و طاغوت‌های زمان همراه می‌کند و در مقابل همبستگی بین مسلمانان، گره می‌زند. (۳)

به اعتقاد امام (رحمه الله) ، حج ابعاد گوناگونی دارد که تنها در اعمال و مناسک خلاصه نمی‌شود:

حج، تنها حرکات و اعمال و لفظها نیست و با کلام و لفظ و حرکت خشک، انسان به خدا نمی‌رسد. حج کانون معارف الهی است که از آن، محتوای سیاست

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۸۴

۲- ر. ک: همان، ص ۲۵۰

۳- ر. ک: همان، صص ۱۲۲ - ۱۵۴، ۱۸۴ و ۱۸۵.

ص:۲۹

اسلام را در تمامی زوایای زندگی باید جست‌وجو نمود. حج پیام‌آور و ایجاد بنای جامعه‌ای به دور از رذایل مادی و معنوی است.(۱)

با این اوصاف، از دید امام (رحمه الله) :

یکی از وظایف بزرگ مسلمانان، پی‌بردن به این واقعیت است که حج چیست و چرا برای همیشه باید بخشی از امکانات مادی و معنوی خود را برای برپایی آن صرف کنند.(۲)

البته زنده نگه‌داشتن واقعیت و ماهیت حج، به همه مسلمانان مربوط است، ولی نخبگان در این مورد، جایگاه ویژه‌ای دارند:

همه مسلمانان باید در تجدید حیات حج و قرآن کریم و بازگرداندن این دو به صحنه‌های زندگی‌شان کوشش کنند و محققان متعهد اسلام با ارائه تفسیرهای صحیح و واقعی از فلسفه حج همه بافته‌ها و تافته‌های خرافاتی علمای درباری را به دریا بریزند. (۳)

امام (رحمه الله) ، حج را مانند قرآن می‌داند که هر دو در جهان اسلام مهجورند و هر دو، دارای لایه‌ها و ابعاد معرفتی متعددی هستند که علاوه بر عوام، خواص و اندیشمندان نیز می‌توانند به تحلیل و بررسی و نکته‌آموزی آن دست بزنند:

. . . حج بسان قرآنی است که همه از آن بهره‌مند

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۲۵۰

۲- همان.

۳- همان.

ص:۳۰

می‌شوند، ولی اندیشمندان و غواصان و دردآشنایان امت اسلامی، اگر دل به دریای معارف آن بزنند و از نزدیک شدن و فرو رفتن در احکام و سیاست‌های اجتماعی آن نترسند، از صدف این دریا گوهرهای هدایت و رشد و حکمت و آزادگی را بیشتر صید خواهند نمود و از زلال حکمت و معرفت آن، تا ابد سیراب خواهند گشت. ولی چه باید کرد و این غم بزرگ را به کجا باید برد که حج، بسان قرآن مهجور گردیده است. . . . (۱)

ج) طرح مسائل جهان اسلام

بیداری اسلامی یک حرکت موردی و مقطعی نیست که به کشوری یا جریانی خاص اختصاص داشته باشد، بلکه براساس ایده امت واحد اسلامی، کل کشورهای اسلامی را در برمی‌گیرد؛ چنان که یکی از مهم‌ترین شعارها و آرمان‌های طلایه‌داران بیداری اسلامی، همبستگی جهان اسلام بود.

دشمنان اسلام نیز با القای اندیشه‌های ملی‌گرایانه و تعصب‌های قومی، منافع کشورهای اسلامی را از هم تجزیه کردند تا بتوانند برآنها غلبه کرده و آنها را از آن خود کنند.

بنابراین، یکی از محورها و مؤلفه‌های بیداری اسلامی، کلان‌نگری نسبت به کل جهان اسلام است.

امام خمینی (رحمه الله) که در عمل با رهبری و پیروزی انقلاب اسلامی،

۱- صحیفه حج، ج ۱، صص ۲۵۰ و ۲۵۱.

ص:۳۱

بزرگ‌ترین معمار و ایدئولوگ بیداری اسلامی در قرن حاضر بود، با ایده صدور انقلاب و حمایت از مستضعفان جهان و همه حرکت‌های اسلامی، ضد استعماری و مردمی، این بعد بیداری اسلامی را به خوبی ترسیم کرد.

ایشان بر این باور بود که باید مسائل جهان اسلام، در حج مطرح شود تا مسلمانان به احوال و اوضاع یکدیگر پی برده و به نوعی هویت جمعی مسلمانی دست یابند. البته ایشان، این نکته را از مسائل مهم اجتماع حج می‌دانست نه مسائل حاشیه‌ای و جنبی و می‌فرمود: «. . . نکته مهم این اجتماعات [حج] این است که. . . آن چیزهایی که در بلاد مسلمین در طول سال گذشته است، به اطلاع همه برسانند. . .» .(۱)

بیشترین بخش از پیام‌های امام خمینی (رحمه الله) در ایام حج، به بیان و تشریح اوضاع و مسائلی که مسلمانان جهان با آن روبه‌رو بودند، اختصاص داشت. برخی از آنها به کشورهایی همچون: «فلسطین» (۲)و «لبنان» (۳)و برخی هم به همه مسلمانان جهان مربوط بود. (۴)برای نمونه، یکی از مسائل مطرح در آن زمان، جنگ بین «ایران» و «عراق» بود که امام (رحمه الله) در پیام‌های خود به بیان آن می‌پرداخت و مردم را درباره واقعیت جنگ و موقعیت ایران و دخالت کشورهای بیگانه آگاه می‌کرد. (۵)این امر حاکی از آن است که در اندیشه امام (رحمه الله) در مورد حج، ظرفیت و ضرورت پرداختن و بررسی مسائل جهان اسلام و

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۵۵

۲- همان، صص۱۲، ۲۰۳، ۲۵۷

۳- ر. ك: همان، صص ۸۴، ۱۱۴

۴- ر. ك: همان، صص۲۶، ۵۶، ۷۴، ۱۱۱، ۱۶۷ - ۱۷۰، ۲۵۵

۵- ر. ك: همان، صص ۲۰۶- ۲۰۸.

ص:۳۲

آگاهی از آنها وجود دارد. ایشان خطاب به زائران خانه خدا فرمود:

در اجتماع مقدس حج، اوّلاً در مسائل اساسی اسلام و ثانیاً در مسائل خصوصی کشورهای اسلامی تبادل‌نظر کرده، ببینید که در داخل کشورها با دست استعمار و عمال آن، بر برادران مسلمان آنان چه می‌گذرد. اهالی هر کشوری باید در این اجتماع مقدس گرفتاری‌های ملت خود را به مسلمین جهان گزارش دهند.(۱)

ایشان در پیام‌های خود موضوع و سطح مطالب مورد بررسی در حج را نیز مطرح می‌کردند و می‌فرمودند:

باید تمام بلادی که وارد می‌شوند و مردم مستطیعش یا روحانیون محترمش وارد می‌شوند، باید بررسی از اوضاع مسلمین در هر سال بشود که مسلمین در چه حال هستند، بین خودشان با حکومت‌ها چه وضعی است، بین حکومت‌ها با قدرت‌های شیطانی دیگر چه وضعی است، بین خود ملت‌ها با خود ملت‌ها چه وضعی است، بین روحانیونی که در بلاد متفرقه مسلمین هستند، با وضع حج چه وضعی دارند. اینها اموری است که باید رسیدگی به آن بشود و حج برای همین امور است. حج برای این است که مشکلات یک سال مسلمین را بررسی کنند و درصدد رفع مشکلات برآیند.(۲)

۱- صحیفه نور، ج۱، ص۱۵۷

۲- صحیفه حج، ج۱، ص۱۱۱.

ص:۳۳

به یقین، تحقق این امر، بـا حضور همه مسـلمانان عملی خواهـد شـد. بـا وجود این امـام (رحمه الله) ، برای نخبگان و خواص وظایف خاصی قائل بود:

یکی از مهمـات فلسـفه حـج، ایجـاد تفـاهم و تحکیم برادری بین مسـلمین است و بر دانشـمندان و معممین لازم است مسائل اساسـی سیاسی و اجتماعی خود را با دیگر برادران در میان گذارند.

ایشان در پیامی، حج را برای روحانیون فرصتی مغتنم می‌شمارد تا از این طریق، تجارب خود را به دیگران منتقل کنند:

یکی از فرصت‌های بسـیار مناسب و مغتنم برای روحانیون، ارتباط با صاحب‌نظران و اندیشـمندان و علمای کشورهای اسـلامی است. هرچند که اسـتکبار جهانی یا سران بعضی کشورهای اسلامی، به شدت از این نوع ملاقات‌ها و رابطه‌ها بیمناک و از آن جلوگیری و مراقبت می‌نمایند. . . در این فرصت مغتنم، روحانیون معظم و مسئولین تبلیغات حج برای انتقال تجارب انقلاب و ارائه خط مشی‌های سیاسی در پرتو احکام قرآن و نقش عظیم روحانیت اسلام در رهبری مردم و جامعه، نقش کارسازی باید ایفا نمایند.(۱)

و نیز می‌فرماید:

ای گویندگان و نویسندگان! در اجتماعات بزرگ، عرفات و مشعر و منا و مکه معظمه و مدینه منوره،

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۲۱۷.

ص:۳۴

مسائل اجتماعی و سیاسی مناطق خود را به گوش برادران ایمانی برسانید و از هم طلب نصرت کنید.(۱)

د) دشمن‌شناسی

یکی از مهم‌ترین مفـاهیم در گفتمـان بیـداری اسـلامی امام‌خمینی (رحمه الله) ، مفهوم «ضـدیت» و «غیریت‌سازی» است که بر نقش استعمار و استکبار در دشمنی با جهان اسلام تأکید دارد.

امام (رحمه الله) ، دشمنان اسلام را از عوامل مهم عقب‌ماندن مسلمانان می‌داند که با ایجاد اختلاف و تفرقه‌افکنی در بین مسلمانان و دست‌نشانده کردن حاکمان و دولت‌ها، سرمایه‌ها و منافع کشورهای اسلامی را به یغما می‌برند.

شناخت دشمن و توطئه‌های او، نخستین قدم برای مقابله با اوست؛ به همین دلیل، این امر، از مهم‌ترین جنبه‌های بیداری‌اسلامی است؛ به عبارت دیگر، جنبه‌های شناختی و برنامه‌ریزی بیداری اسلامی، دو جنبه دارد:

یک- جنبه ایجابی: شناخت دقیق و عمیق اسلام و فرصت‌ها و ظرفیت‌های مسلمانان؛

دو- جنبه سلبی: شناخت توطئه‌های دشمن و راه‌های مقابله با آن.

امام خمینی (رحمه الله) خطاب به زائران خانه خدا می‌فرماید:

خواهران و برادران عزیز! در هر کشوری که هستید از حیثیت اسلامی و ملی خود دفاع کنید و بی‌پروا در

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۳۸.

ص:۳۵

مقابل دشمنان خود یعنی آمریکا و صهیونیزم بین‌المللی و ابرقدرت‌های شرق و غرب، بدون هیچ ملاحظه‌ای از ملت‌ها و کشورهای اسلامی دفاع کنید و مظالم دشمنان اسلام را برملا کنید.

. . . به خود آیید و شخصیت اسلامی خود را بیابید. زیر بار ظلم نروید و هشیارانه نقشه‌های شوم جهان‌خواران بین‌المللی را که در رأس آن آمریکاست، افشا کنید. (۱)

ایشان در پیامی دیگر می‌فرماید:

ای زائران خانه خدا! توطئه‌های راست و چپ و به خصوص آمریکای چپاول‌گر و متجاوز و اسرائیل جنایت‌کار را به گوش عالمیان برسانید و از آنان استمداد کنید و جنایات این جنایت‌کاران را بشمارید و به خداوند متعال برای اصلاح حال مسلمین و قطع ایادی جنایت‌کاران التجا پیدا کنید.(۲)

از آنجایی که امام (رحمه الله) ، برای حج، ابعاد سیاسی و اجتماعی ویژه‌ای قائل است، دشمن‌شناسی را نیز یکی از ابعاد حج می‌داند که بدون آن، حج کامل و واقعی محقق نمی‌شود.

و حج از مسائلی است که جنبه سیاسی‌اش بسیار بیشتر است از جنبه‌های عبادی‌اش. . . . اگر ما حج برویم و مصالح مسلمین را در نظر نگیریم، بلکه برخلاف مصالح مسلمین هی روی جنایت‌ها پرده بپوشیم،

۱- صحیفه نور، ج۹، ص۲۲۶

۲- صحیفه حج، ج۱، ص۳۸.

ص:۳۶

نگذاریم مسلمین صحبت بکنند از جنایت‌هایی که بر مسلمین می‌گذرد و جنایت‌هایی که از حکومت‌ها و از قدرت‌های بزرگ بر مسلمین می‌گذرد، ما یک صحبت بکنیم، این حج نیست، این یک صورت بی‌معناست.(۱)

با توجه به اینکه مسلمانان با اثرپذیری بیشتری در معرض تبلیغات دشمن قرار دارند، امام (رحمه الله) ، از خواص و نخبگان می‌خواهد رسالت ویژه‌ای را در ایام حج به انجام برسانند و توطئه‌های دشمنان را افشا و خنثی کنند:

بر روحانیون محترم و نویسندگان و گویندگان متعهد لازم است که در فرصت‌های مناسب و در محضر مسلمانان، به جبران تبلیغات مسمومی که از وسائل ارتباط جمعی وابسته به آمریکا و اسرائیل به شایعه افکنی و دروغ پردازی ضد اسلام و جمهوری اسلامی ایران اشتغال دارند، از اسلام و انقلاب اسلامی ایران دفاع نمایند و چهره واقعی آن را به جهانیان معرفی نمایند. . . مسلمانان را از آنچه به دست بعضی حکام آمریکایی بر اسلام و مسلمین می‌گذرد که بدترین آنها شناسایی رسمی اسرائیل. . . است، آگاهی دهند. (۲)

با توجه به اینکه یکی از اهداف دشمنان، تفرقه‌افکنی بین

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۱۱۳

۲- همان، ص۱۰۸.

ص:۳۷

مسلمانان براساس تمایزهای فرقه‌ای، نژادی و حتی سیاسی است، امام (رحمه الله) به‌شکلی ویژه در مورد مقابله با توطئه‌های دشمن، جهت ایجاد تصویر منفی از انقلاب اسلامی ایران در ذهن مسلمانان، روحانیون و دانشمندان را موظف به روشنگری می کند.

در این سال که ایران در آستانه جمهوری اسلامی است و به واسطهٔ تبلیغات ناروای اجانب، ممکن است مسلمین بلاد از عمق نهضت اسلامی ایران مطلع نباشند، لازم است آقایان علما و خطبا و دانشمندان محترم با وسایل ممکن این نهضت مقدس را معرفی نمایند.(۱)

۲. برائت از مشرکان، نخستین گام در مسیر مبارزه

از دید امام (رحمه الله) ، حج علاوه بر جنبه‌های فقهی و معنوی، دارای جنبه‌های سیاسی نیز هست. از این‌رو، برائت از مشرکان، از نظر امام (رحمه الله) در تحقق حج واقعی و بیداری اسلامی، جایگاه بس ویژه‌ای دارد؛ چنان‌که می‌فرماید:

میلیون‌ها مسلمان هر سال به مکه می‌روند و پا جای پای پیامبر و ابراهیم و اسماعیل و هاجر می‌گذارند، ولی هیچ کس نیست که از خود بپرسد ابراهیم و محمد۸ که بودند و چه کردند؛ هدفشان چه بود؛ از ما چه خواستند. گویی به تنها چیزی که فکر نمی‌شود به همین است. مسلّم حج بی‌روح و بی‌تحرک و قیام،

۱- صحیفه نور، ج۹، ص۱۷۶.

ص:۳۸

حج بی‌برائت، حج بی‌وحدت و حجی که از آن هدم کفر و شرک برنیاید، حج نیست.(۱)

در جایی دیگر، در مورد اهمیت برائت از مشرکان می‌فرماید:

اعلان برائت از مشرکان که از ارکان توحیدی و واجبات سیاسی حج است، باید در ایام حج به صورت تظاهرات و راهپیمایی با صلابت و شکوه هرچه بیشتر و بهتر برگزار شود. . . . مگر تحقق دیانت جز اعلام محبت و وفاداری نسبت به حق و اظهار خشم و برائت نسبت به باطل است. . . . (۲)

برائت از مشرکان در ادیان پیشین نیز وجود داشته و یکی از وقایع مهم تاریخ عصر رسالت در اواخر عمر پیامبر (صلی الله علیه و آله) بوده است که به سبب آن، دولت اسلامی تثبیت شد و دعوت جهانی اسلام آغازیدن گرفت و پیام‌ها و پیک‌های آن حضرت به سران دول و ملل گسیل شدند.(۳)

هرچند برائت از مشرکان یک اصل همیشگی و جاودانه است که خداوند آن را مقرر کرده تا روش سیاسی اسلام و مسلمانان را در مقابل مخالفان توحید و ناقضان حقوق انسانی و مشروع مسلمانان روشن سازد (۴)، ولی از نظر امام (رحمه الله) ، برائت از مشرکان، در هر عصر و زمانی، جلوه‌ها و شیوه‌ها و برنامه‌های متناسب خود را می‌طلبد.(۵)

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۲۵۱

۲- همان، ص ۱۹۷

۳- ر. ک: برائت از مشرکین از دیدگاه امام خمینی، \ علیرضا اسماعیل‌آبادی، ص ۲۲۰

۴- همان، ص ۲۲۱

۵- صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۹۹.

ص:۳۹

در حال حاضر نیز برائت از مشرکان در حج، با توجه به جایگاه زمانی و مکانی حج پیامدهای ویژه‌ای دارد که بر اهمیت آن می‌افزاید:

راه‌پیمایی‌های مکه و مدینه است که بسته شدن شیرهای نفت عربستان را به دنبال دارد. راه‌پیمایی برائت در مکه و مدینه است که به نابودی سرسپردگان شوروی و آمریکا ختم می‌شود و درست به همین جهت است که با کشتار دسته‌جمعی زنان و مردان آزاده، از آن جلوگیری می‌شود و در پناه همین برائت از مشرکین است که حتی ساده‌دلان می‌فهمند که نباید سر بر آستان شوروی و آمریکا نهاد.(۱)

جنبه سلبی بیداری اسلامی، نفی استکبار و دشمنان سلطه‌جو است. این مهم فقط با انجام فعالیت‌های فکری و نظریه‌پردازی محقق نمی‌شود، بلکه باید پا در میدان عمل نهاد و با حذف استعمارگران، مجد و شکوه اسلامی را به جوامع اسلامی باز گرداند.

امام (رحمه الله) پس از تأکید بر برائت از مشرکان و نیز بیان دلیل‌های سست و بی‌اساس مخالفان و موانع احتمالی اجرای آن، واقعیت و ماهیت برائت از مشرکان را یادآوری می‌کند تا ارتباط آن با روح بیداری اسلامی مشخص شود:

به هر حال، اعلان برائت در حج، تجدید میثاق مبارزه و تمرین تشکل مجاهدان برای ادامه نبرد با کفر و شرک و بت‌پرست‌هاست و به شعار هم خلاصه نمی‌شود که سرآغاز علنی ساختن منشور مبارزه و

۱- همان، صص۲۵۶ و ۲۵۷.

ص:۴۰

سازماندهی جنود خدای تعالی در برابر جنود ابلیس و ابلیس‌صفتان است و از اصول اولیه توحید به شمار می‌رود.(۱)

در تبیین رابطه بیداری اسلامی و برائت از مشرکان، باید بگوییم که مراسم اعلان برائت از مشرکان در حج، آغاز و اعلام مبارزه‌ای است که حاصل از بیداری اسلامی است به‌طوری که بدون بیداری اسلامی ایجاد چنین فضا و خیزشی در جوامع اسلامی دور از انتظار است. این بیداری، از سرزمین وحی – که مبارزه با طاغوت و بت‌شکنی از آن آغاز شد–شروع می‌شود و نمایندگان مسلمانان، آن را به سراسر جوامع اسلامی گسترش می‌دهند.

به بیان امام خمینی (رحمه الله) :

خلاصه اعلان برائت، مرحله اول مبارزه و ادامه آن، مراحل دیگر وظیفه ماست و در هر عصر و زمانی جلوه‌ها و شیوه‌ها و برنامه‌های متناسب خود را می‌طلبد و باید دید که در عصری همانند امروز که سران کفر و شرك، همه موجودیت توحید را به خطر انداخته‌اند و تمامی مظاهر ملی و فرهنگی و دینی و سیاسی ملت‌ها را بازیچه هوس‌ها و شهوت‌ها نموده‌اند، چه باید کرد.(۲)

همان‌طور که می‌بینید، دیدگاه امام (رحمه الله) درباره برائت از مشرکان، همان روح بیداری اسلامی است که به فریب و افسونگری استعمار

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۹۹

۲- همان.

ص:۴۱

و دشمنان اسلام، در به غفلت کشیدن جوامع اسلامی اعتراض می‌کند. امام خمینی (رحمه الله) ، پس از اینکه مبارزه‌های حضرت ابراهیم (علیه السلام) را با بت‌پرستی، به رسالت خاتم پیامبران (صلی الله علیه و آله) مرتبط می‌کند، با طرح «بت و بت‌پرستی مدرن» ، تفسیری جدید از إِنِّی بَرِیءٌ مِمَّا تُشْرِکُونَ ؛ «و من از آنچه همتای خدا قرار می‌دهید، بیزارم» . (انعام: ۷۸) ارائه می‌دهد:

. . . اصلاً در زمان معاصر، بت و بت‌پرستی وجود ندارد و راستی کدام انسان عاقلی است که بت‌پرستی جدید و مدرن را در شکل‌ها و افسون‌ها و ترفندهای ویژه خود نشناخته باشد و از سلطه‌ای که بت‌خانه‌هایی چون کاخ سیاه بر ممالک اسلامی و خون و ناموس مسلمین و جهان سوم پیدا کرده‌اند، خبر نداشته باشد. (۱)

بر اساس همین تفسیر، امام خمینی (رحمه الله) هویت و ماهیتی را برای برائت از مشرکان در حج بیان می‌کند که همان اصول و ارکان بیداری اسلامی است. بیداری اسلامی، نوعی اعتراض و انتقاد رفتاری در عرصه ملی و جهان اسلام به نظم جهانی و روابط قدرت در عرصه سیاست بین‌المللی، با هدف احقاق حق و جایگاه اصیل و رفیع تمدن اسلامی است. در این مسیر مبارزه، توجه به هویت مشترک جهان اسلام و مبارزه با ظالمان و استعمارگران، از شرایط لازم و تعیین‌کننده در این مسیر است.

امام خمینی (رحمه الله) این نکته را به زیبایی و ظرافت در پیام‌های حج بیان نمودند:

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۲۰۰.

ص:۴۲

امروز فریـاد برائت از مشـرکان و کافران، فریاد از ستم‌سـتمگران و فریاد امتی است که جانشان از تجاوزات شـرق و غرب و در رأس آنان آمریکا و اذناب آن به لب رسیده است و خانه و وطن و سرمایه‌اش به غارت رفته است.

و نیز فریـاد برائت ما، فریاد مردم مسـلمان آفریقاست. . . فریاد برائت ما فریاد برائت مردم لبنان و فلسـطین و همه ملت‌ها و کشورهای دیگری است که ابرقـدرت‌های شـرق و غرب، خصوصـاً آمریکا و اسـرائیل به آنان چشم طمع دوخته‌انـد و سـرمایه آنان را به غارت برده‌اند.

فریاد برائت ما، فریاد برائت همه مردمانی است که دیگر تحمل تفرعن آمریکا و حضور سلطه طلبانه آن را از دست داده‌اند.

فریاد برائت ما، فریاد دفاع از مکتب و حیثیات و نوامیس، فریاد دفاع از منابع و ثروت‌ها و سـرمایه‌ها، فریاد دردمندانه ملت‌هایی اسـت که خنجر کفر و نفاق، قلب آنان را دریده است.

فریاد برائت ما، فریاد فقر و تهی‌دستی گرسنگان و محرومان و پابرهنه‌هایی است که حاصل عرق جبین و زحمات شبانه‌روزی آنان را زراندوزان و دزدان بین‌المللی به یغما برده‌اند.

فریاد برائت ما، فریاد امتی است که همه کفر و استکبار به مرگ او در کمین نشسته‌اند و همه تیرها

ص:۴۳

و کمان‌ها و نیزه‌ها به طرف قرآن و عترت عظیم نشانه رفته‌اند.(۱)

برای درک بهتر ارتباط برائت از مشرکان و بیداری اسلامی در اندیشه حضرت امام خمینی (رحمه الله) ، توجه به این نکته مفید خواهد بود که در گفتمان بیداری اسلامی، مفهوم ضدیت و غیریت‌سازی، بسیار واضح و شفاف است. در این گفتمان، امام (رحمه الله) جهان استکبار را به عنوان‌مهم‌ترین دشمن بیداری اسلامی و مسبب همه گرفتاری‌های جهان اسلام و مسلمانان معرفی می کند.

موضوع دیگر، جریان‌های ریز و درشت برآمده از اراده خارجی و امپریالیسم است که امام (رحمه الله) هرگز در برابر هیچ یک از آنها کوتاه نیامد و همواره برخطر آنها تأکید می کرد.

امام خمینی (رحمه الله) ، در این مورد می‌فرماید:

مسلمین باید بیدار بشوند، این یک میلیارد مسلم باید بیدار بشوند و کلک این دو ابر قدرت بزرگ و دیگر قدرت‌ها را که در این مناطق مشغول فساد هستند، کلک اینها را بکنند.(۲)

امام خمینی (رحمه الله) ، حج اجتماعی و برائت از مشرکان را به روشی خاص محدود نکرد، بلکه دغدغه اصلی و تأکید عمده ایشان بر محتوای عمیق حج و استفاده از آن با اتکا بر توحید ناب و پرهیز از همه مظاهر شرک و تعلق و توکل به غیر خدا بود. همین امر، توانست منشأ حرکت و برکت‌های بسیاری در جوامع اسلامی شود و

۱- صحیفه حج، ج ۱، صص ۲۰۰ و ۲۰۱

۲- همان، ص۱۱۴.

ص:۴۴

هم‌سویی و تلاش آنها برای زنده نگه‌داشتن میراث و تمدن اسلامی را به ارمغان آورد.(۱)

۳. طرح و بررسی مسائل جهان اسلام

اشاره

در نظام معرفتی امام خمینی (رحمه الله) ، دین به جنبه‌های فردی و مناسک‌گرایانه محدود نمی‌شود، بلکه به گفته ایشان:

اسلام. . . ، دین سیاست مُدُن و راهنمای صراط مستقیمِ لاشرقیه و لا غربیه است. دینی است که عباداتش توأم با سیاست و سیاستش عبادت است.(۲)

در این فضا، حج نیز تنها به انجام اعمال و احکام فقهی محدود نمی‌شود. امام خمینی (رحمه الله) در این مورد می گوید:

یکی از فلسفه‌های بزرگ حج، قضیه بعد سیاسی اوست که دست‌های جنایت‌کار از همه اطراف برای کوبیدن این بعد در کار هستند و تبلیغات دامنه‌دار آنها مع‌الأسف در مسلمین هم تأثیر کرده است که مسلمین سفر حج را بسیاری‌شان یک عبادت خشک خالی بدون توجه به مصالح مسلمین می‌دانند. حج از آن روزی که تولد پیدا کرده است، اهمیت بعد سیاسی‌اش کمتر از بعد عبادی‌اش نیست، بعد سیاسی علاوه بر سیاستش، خودش عبادت است.(۳)

ایشان در پیامی دیگر، در این مورد می‌فرماید:

۱- درباره حج، مریم حسینی آهق، سیده رقیه میرابوالقاسمی، محمد دشتی و دیگران، ص۸۶

۲- صحیفه حج، ج۱، ص۲۵

۳- همان، ص۱۱۱.

ص:۴۵

جهات سیاسی زیادی در اجتماعات، جماعات و جُمَعات و خصوصاً اجتماع گران‌بهای حج می‌باشد که از آن جمله اطلاع برگرفتاری‌های اساسی و سیاسی اسلام و مسلمین است که با گردهم‌آیی روحانیون و روشن‌فکران و متعهدان زائر بیت الله الحرام ممکن است طرح و با مشورت از راه حل‌ها مطلع و در بازگشت به کشورهای اسلامی در مجتمع‌های عمومی گزارش داده و در رفع آنها کوشا شوند.(۱)

امام خمینی (رحمه الله) ، پس از تأکید بر ابعاد سیاسی حج و لزوم حفظ آن می‌فرماید:

اگر در این کنگره عظیم جهانی. . . ، مسائل اساسی اسلام و مسلمین و مظلومان جهان از هر فرقه حل نشود و حکومت‌های مستکبر و زورگو سر جایشان ننشینند، از اجتماعات کوچک منطقه‌ای و محلی کاری برنخواهد آمد و راه حل فراگیری به دست نخواهیم آورد.(۲)

در تبیین ظرفیت طرح و بررسی مسائل جهان اسلام در حج و در تحقق بیداری اسلامی، دو نکته مهم وجود دارد:

الف) هویت جمعی و بین‌المللی اسلامی (امت واحده)

بیداری اسلامی نهضتی فراگیر است که با تعصب‌های قومی و نژادی تناسبی ندارد؛ زیرا گفتمان بیداری اسلامی برای کشورهای

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۲۶

۲- همان، صص۱۳۶ و ۱۳۷.

ص:۴۶

اسلامی، یک هویت فراگیر دینی ایجاد می‌کند که براساس آن، هویت‌ها و منافع فردی، ملی و قومی، در مقابل اعتبار و آبروی یکپارچه جهان اسلام، جایی ندارد. بر این اساس، جوامع اسلامی در مقام ایجاد یک تمدن عظیم و در مقابل دشمنان اسلام، همه تمایزها و تفاوت‌ها را رها می‌کنند تا با تحقق امت واحده اسلامی، توانایی‌ها و استعدادهای خود را برای دست‌یابی به جایگاه بالا و ممتاز فرهنگی و تمدنی در عرصه بین‌المللی باز یابند.

وجود چنین بینشی در بیداری اسلامی، مانع از تمایز مسائل مسلمانان می‌شود، بلکه مشکل‌های مسلمانان در هر بخش از جهان اسلام، به سراسر جهان اسلام مربوط می‌شود.

عناصری مانند: «تقویت برادری و همبستگی» ، «تحکیم وحدت و وفاق» و «ایجاد تفاهم و هماهنگی» که هر یک از مؤلفه‌های سیاسی و فرهنگی بیداری اسلامی در سطح بین‌الملل است، از دیگر دستاوردهای طرح و بررسی مسائل مسلمانان در جریان حج است.

ب) سازندگی عملی

بیداری اسلامی تنها یک نهضت سیاسی و فرهنگی نیست، بلکه به جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی نیز نظر دارد. همچنین بیداری اسلامی به حوزه نظر و آگاهی محدود نمی‌شود، بلکه هدف نهایی آن اصلاح امور جامعه و خلق تمدن اسلامی است. بنابراین، بیداری اسلامی یک نهضت فراگیر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است که احیای تفکر دینی را مقدمه‌ای برای توسعه و

ص:۴۷

تعالی مادی و معنوی جوامع اسلامی می‌داند. بدون در نظر گرفتن این امر، شعارها و ایده‌های بیداری اسلامی در رفع وابستگی‌به استعمارگران و کسب مجد و عزت اسلامی، به هیچ وجه تحقق پیدا نخواهد کرد.

در راستای تحقق این امور، امام خمینی (رحمه الله) با دیدی جامع درباره حج، در پیام‌های خود زائران خانه خدا را متوجه این ظرفیت عظیم می‌کند:

بر شما ملت عزیز اسلام که برای ادای مناسک حج در این سرزمین وحی اجتماع کرده‌اید، لازم است از فرصت استفاده کرده، به فکر چاره باشید. برای حل مسائل مشکله مسلمین تبادل نظر و تفاهم کنید.(۱)

امام (رحمه الله) ، خطاب به ملت‌ها، آنها را به اموری غیر از مناسک نیز مکلف می‌کنند:

یک- کوشش در راه ترقی و تعالی مسلمانان و اتحاد و پیوستگی جامعه اسلامی؛

دو- هم‌فکری و هم‌پیمانی در راه استقلال و ریشه‌کن کردن سرطان استعمار؛

سه- چاره‌جویی برای گرفتاری‌های ملل مسلمان؛

چهار- توجه به فقرا و مستمندان کشورهای اسلامی؛

پنج- چاره‌اندیشی برای آزادی سرزمین فلسطین از چنگال صهیونیزم. (۲)

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۱

۲- ر. ک: همان، صص ۱۱ و ۱۲.

ص:۴۸

از نظر امام خمینی (رحمه الله) :

نکته مهم این اجتماعات [حج]، این است که. . . آن چیزهایی که در بلاد مسلمین در طول سال گذشته است، به اطلاع هم برسانند و برای رفع اشکالات مسلمین فکر کنند و اجتماع بزرگ میلیونی اسلامی در حجاز برای همین نکته است، در عین حالی که عبادت است.(۱)

بدین‌ترتیب، درمی‌یابیم که امام خمینی (رحمه الله) با در نظر گرفتن هویت تمدنی جهان اسلام و امت واحد اسلامی، حج را زمینه‌ای برای تحقق اهداف بین‌المللی و شخصیت فراملی مسلمانان می‌داند. این موارد، همان مؤلفه‌های بیداری اسلامی‌اند که بر اموری مانند: مبارزه با استعمار، حفظ استقلال و هویت مسلمانان، نگرش عام به دین و خلاصه نکردن آن در امور فردی مناسک‌گرایانه و تلازم دین و سیاست تکیه دارند.

این بعد از حج، تنها با حضور همه مسلمانان محقق می‌شود. ولی امام خمینی (رحمه الله) در این مورد، برای خواص و نخبگان کشورهای اسلامی مسئولیت بیشتری را گوشزد می‌کند.

. . . کسانی که اصحاب تفکر هستند، نویسنده هستند، روشن‌فکر هستند و عالِم هستند، در آن محیط مجتمع بشوند و مشکلات مسلمین را در تمام جهان بررسی کنند و آنچه که می‌توانند حل کنند. . . اشخاص مؤثری که می‌توانند، از حکومت‌ها از بزرگان قوم، در آنجا می‌توانند مجتمع بشوند و مسائل اسلام را و مسائل

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۵۵.

ص:۴۹

مسلمین را و مسائل سیاسی و اجتماعی را بررسی کنند. مع الاسف این امر مغفول عنه است.(۱)

بررسی مسائل مسلمانان در حج و ارائه راه کارهای اصلاحی، تنها به امور اجرایی و سیاسی محدود نمی‌شود، بلکه مسائل فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد که با فضای ذهنی و کاری روحانیون و نخبگان فرهنگی تناسب بسیاری دارد.

علمای بلاد و کشورهای اسلامی، باید راجع به حل مشکلات و معضلات مسلمین و خروج آنان از سیطره قدرت حکومت‌های جور، با یکدیگر به بحث و مشورت و تبادل نظر بپردازند و برای حفظ منافع مسلمین، سینه‌ها را سپر کنند و جلوی تهاجم فرهنگ‌های مبتذل شرق و غرب را که به نابودی نسل و حرث ملت‌ها منتهی شده است را بگیرند و به مردم کشورهای خود آثار سوء و نتایج خودباختگی در مقابل زرق و برق غرب و شرق را بازگو کنند و به مردم و به دولت‌ها، خطر استعمار نو و شیطنت ابرقدرت‌ها که جنگ و مسلمان‌کشی در جهان به راه انداخته‌اند، گوشزد کنند.(۲)

۴. مبارزه اقتصادی

حج عبادتی جهان‌شمول است که جنبه‌های گوناگونی دارد. خداوند، مردم را به حج فرا می‌خواند تا منافع خویش را

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۵۶

۲- همان، صص۲۱۹ و ۲۲۰.

ص:۵۰

ببینند.(۱)این منـافع، عـام و از جنبه‌هـای گوناگون تحلیل‌پـذیر است. (۲)یکی از این منـافع، بهره‌هـای اقتصـادی است. تجمع میلیونی زائران، ظرفیت‌های اقتصادی بالایی را در سـطح ملی و بین‌المللی جهان اسـلام ایجاد می‌کند. حتی پیش از اسلام نیز این جنبه از حج مطرح بوده است؛ البته بیشتر برای تـاجران قریش که با برپایی بازار، کالاهای خود را به زائران خانه خـدا بفروشـند. با تأسف، امروزه کشورهای اسلامی، بسیار کمتر از کشورهای غیر اسلامی، از این منفعت اقتصادی حج بهره‌مند می‌شوند.

چنـان‌که گـذشت، بیـداری اسـلامی علاوه بر مباحث و روش‌های نظری و دیپلماسـی، در عرصه عمل و ایجاد و اصـلاح ساختارها و نظام‌هـای عینی جـامعه نیز مطرح اسـت و از سـوی دیگر، امـام‌خمینی (رحمـه الله) ، حـج را تنهـا بـه بعـد فردی و فقهی آن محـدود نمی‌داند.

امام (رحمه الله) ، یکی از مشـکل‌های جهان اسلام که مانع از بروز بیداری اسلامی می‌شود و باید در حج برای آن چاره‌اندیشی کرد را وابستگی اقتصادی کشورهای اسلامی معرفی می‌کند:

. . . حجاج محترم و زائران بیت الله الحرام. . . ! همه دشـمن مشترک غـدار داریـد که. . . در صدد هسـتند که حکومت‌ها را گوش و چشم بسته و دربست به خدمت خود گمارند و ملت‌ها را به دست آنان مصرفی بار

۱- لِيَشْهَدُوا مَنافِعَ لَهُمْ. . . ؛ «تا شاهد منافع گوناگون خویش [در این برنامه حیات‌بخش] باشند» . حج: ۲۸

۲- «به ابراهیم خلیل الله خطاب می‌شود که مردم را به حج بخوان تا برای شهود منافع خود از همه اقطار بیایند. این منافع جامعه است: منافع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی. . . .» . صحیفه حج، ج۱، ص۱۲۵

ص:۵۱

بیاورند و از رشد انسانی و ابتکار صنعتی کشورهای مظلوم با حیله‌ها و توطئه‌های شیطانی جلوگیری کنند و وابستگی هرچه بیشتر و اتکا به غرب و شرق را روز افزون کننـد و مجال تفکر برای اسـتقلال و ابتکار را به هیـچ کس ندهنـد و نفس‌هایی که برای بیـداری ملت‌هـا آماده‌انـد، در سینه‌ها خفه کننـد و وضع نکبت‌بـاری که در کشورهای اسـلامی و سایر کشورهای مظلوم مشاهـده می‌کنیـد، زاییده همین توطئه‌های دشمنان مشترک مسلمانان و مظلومان است.(۱)

بـدین‌ترتیب، امـام خمینی (رحمـه الله) ، بـا طرح و شـناسایی یکی از مسائـل ریشه‌ای جهـان اسـلام، یکی از مهم‌ترین موانـع بیـداری اسـلامی را نیز معرفی می‌کننـد. اما برای رفع این مشـکل چه بایـد کرد؟ آیا حـج در این مورد کارایی لازم را دارد تا بتوانـد حرکت بیداری اسلامی را تسهیل بخشد؟

در اینجـا نیز نگرش همه‌جـانبه امـام خمینی (رحمه الله) به موضـوع حـج، به خـوبی مشاهـده می‌شـود. ایشـان در ادامه و پس از بیـان مشکل، برای رفع آن، به یکی دیگر از ظرفیت‌های حج در بیداری اسلامی اشاره می‌کنند:

. . . پس اکنون که در مرکز اسلام حیات‌بخش به امر خدا و رسولش گرد آمده‌اید و از هر ملت و مذهب در این مکان عظیم اجتماع کرده‌اید، برای این درد

۱- صحیفه حج، ج۱، صص۱۶۵ و ۱۶۶.

ص:۵۲

مهلک و سرطان کشنده چاره‌اندیشی کنید و باید بدانید که چاره اساسی در سایه وحدت همه مسلمین و اجتماع همگانی در قطع ید ابر قدرت‌ها از کشورهای اسلامی است و عملی‌کردن شعائر مواقف کریمه و مشاهد مشرفه در کشورهای خویش است و قدم اول زدودن یأس از دل‌هاست که عمال خبیث آنان با کوشش غرب و شرق در جان‌های مسلمین جایگزین کردند و به آنها باورانده‌اند که بدون وابستگی به یک ابرقدرت نمی‌شود به زندگانی خود ادامه داد. . . . (۱)

ضعف و وابستگی اقتصادی به غرب و استعمارگران، کارکردهای فرهنگی و سیاسی بسیاری دارد و سبب می‌شود مسلمانان خودباوری و اعتماد به نفس لازم، جهت مقابله با دشمنان را از دست بدهند و بدین‌ترتیب، بیداری اسلامی در همان ابتدا متوقف شود. امام خمینی (رحمه الله) ، با نگرش و چشم‌انداز وسیع و همه‌جانبه خود نسبت به اسلام و اوضاع مسلمانان و کشورهای اسلامی، به این مسئله پی برد و با بیان پیام‌های خود به زائران خانه خدا، ظرفیت عظیم حج را برای مقابله با این مشکل اساسی گوشزد کرد. طبیعی است که در این مسیر، نخبگان رسالت ویژه‌ای دارند؛ چنان‌که امام (رحمه الله) ، خطاب به آنها می‌گوید:

یکی از مسائل بسیار مهمی که به عهده علما و فقها و روحانیت است، مقابله جدی با دو فرهنگ ظالمانه و منحط اقتصادی شرق و غرب و مبارزه با سیاست‌های

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۶۶.

ص:۵۳

اقتصاد سرمایه‌داری و اشتراکی در جامعه است. . . این به عهده علمای اسلام و محققین و کارشناسان اسلامی است که برای جایگزین کردن سیستم ناصحیح اقتصاد حاکم بر جهان اسلام، طرح‌ها و برنامه‌های سازنده و در برگیرنده منافع محرومین و پابرهنه‌ها را ارائه دهند و جهان مستضعفین و مسلمین را از تنگنا و فقر معیشت به در آورند. (۱)

امام خمینی (رحمه الله) ضمن انتقاد از وابستگی اقتصادی کشورهای اسلامی به غرب و وجود کالاهای غربی در بازارهای اسلامی (۲)و مکه (۳)، کالاهای آمریکایی را در حج تحریم می کند و بدین‌ترتیب، ظرفیت‌های عملی حج را برای مبارزه با استعمار و آغاز بیداری اسلامی نشان می‌دهد:

کالاهایی که در حجاز به حجاج محترم عرضه می‌شود، آنچه مربوط به آمریکای مخالف با آرمان‌های اسلامی و اساساً مخالف با اسلام است، خریداری آنها کمک به دشمنان اسلام است و ترویج باطل است و از آنها باید احتراز شود.(۴)

امام خمینی (رحمه الله) ، در پیامی، این آسیب را این گونه گوشزد می کند:

کثیری از حجاج بیت الله الحرام که برای فریضه حج می‌روند و باید در آن مکان مقدس از توطئه بیگانگان

۱- صحیفه حج، ج ۱، صص ۲۲۱ و ۲۲۲

۲- همان، ص ۱۶۸

۳- همان، ص ۱۶۹

۴- همان، ص ۱۹۲.

ص:۵۴

به فریاد یا للمسلمین برخیزند، غافلانه در بازارها به جست‌وجوی کالاهای آمریکایی، اروپایی و ژاپنی پرسه می‌زنند و دل صاحب شریعت را با این عمل که با حیثیت حج و حجاج بازی می‌کند، به درد می‌آورند.(۱)

توجه به ابعاد اقتصادی حج، ممکن است جنبه‌های معنوی و اخلاقی حج را تهدید کند. به همین دلیل، امام خمینی (رحمه الله) ، با دور اندیشی و باریک بینی، ضمن تأکید و توجه به ابعاد اقتصادی حج، افراد را از آسیب دنیازدگی در حج، به شدت پرهیز می‌دهند:

توجه داشته باشید که سفر حج، سفر کسب نیست، سفر تحصیل دنیا نیست. سفر الی الله است. شما دارید به طرف خانه خدا می‌روید. تمام اموری که دارید انجام می‌دهید، به‌طور الهیت باید انجام بدهید. . . مبادا این سفر را سفر تجارت قرار بدهید و امور تجارتی در این سفر مطرح باشد، پیشتان، امور معنوی مطرح باشد. چه آقایان اهل علم و چه کاروان‌ها و رؤسای کاروان‌ها و چه سایر حجاج. سفر، سفر الی الله است، نه سفر به‌سوی دنیا. آلوده به دنیا نکنید. (۲)

۵- تقویت همبستگی

اشاره

همبستگی و همگرایی جهان اسلام، در اندیشه سیاسی امام‌خمینی (رحمه الله) جایگاه ویژه‌ای دارد. در اندیشه امام (رحمه الله) ماهیت و محور

۱- صحیفه نور، ج۱۹، ص۲۰۴؛ صحیفه حج، ج۱، ص۱۶۹

۲- صحیفه حج، ج۱، صص۲۹ و ۳۰.

ص:۵۵

همبستگی، حبل الله و حق است.(۱)ایشان برای موضوع همبستگی، ضرورت عقلی، شرعی و اقتضای شرایط ویژه در جهان اسلام قائل اند.(۲)

در ادبیات سیاسی و بین‌المللی امام (رحمه الله) ، تأثیر وجود اختلاف در جهان اسلام با تعابیری همچون: «طمع قدرت‌های استعماری به ممالک اسلامی» (۳)، «عامل تسلط بیگانگان»(۴)و «منشأ ذلت و گرفتاری‌ها» (۵)آمده است. در مقابل، برای همبستگی مسلمانان جهان اسلام، آثار بزرگی مانند:(۶)«عامل سرافرازی» (۷)، «رفع مشکلات»(۸)، «رمز پیروزی»(۹)، «افزایش قدرت» (۱۰)، «نجات از سلطه استعمار»(۱۱)، «کسب استقلال واقعی» (۱۲)و «عامل شکست قدرت‌ها»(۱۳)بیان شده است.

امام خمینی (رحمه الله) در این باره می‌فرماید:

برای من یک مطلب به شکل معماست و آن این است که همه دول اسلامیه و ملت‌های اسلام می‌دانند که درد چیست، می‌دانند که دست‌های اجانب در بین

۱- صحیفه نور، ج۷، ص۲۲۹؛ ج۸، ص۱۵۵؛ ج۱۹، صص۲۸ و ۲۹

۲- ر. ک: وحدت از دیدگاه امام خمینی \ تبیان، دفتر پانزدهم ، صص۱۹- ۶۷

۳- صحیفه نور، ج۱، ص۱۱۹

۴- همان، ج۵، ص۳۷

۵- همان، ص۱۷۴؛ ج۲۲، ص۲۴۸

۶- ر. ک: وحدت از دیدگاه امام خمینی \ تبیان، دفتر پانزدهم ، صص۱۱۱- ۱۵۳؛ ۳۹۰- ۴۰۰

۷- صحیفه نور، ج۶، ص۴۹

۸- همان، ج۷، ص۱۷۶

۹- همان، ج۹، ص۲۲۶

۱۰- همان، ج۱۰، صص۲۲۳ و ۲۲۴؛ ج۱۵، ص ۲۷۱

۱۱- همان، ج۱۱، ص۲۷۲

۱۲- همان، ج۱۲، ص۳۶

۱۳- همان، ج۱۳، صص۳ و ۴.

ص:۵۶

است که اینها را متفرق از هم بکند؛ می‌بینند که با این تفرقه‌ها ضعف و نابودی نصیب آنها می‌شود؛ می‌بینند که یک دولت پوشالی اسرائیل در مقابل مسلمین ایستاد که اگر مسلمین مجتمع بودند، هر کدام یک سطل آب به اسرائیل می‌ریختند او را سیل می‌برد، مع ذلک در مقابل او زبون هستند، معما این است که با اینکه اینها را می‌دانند، چرا به علاج قطعی که آن اتحاد و اتفاق است، روی نمی‌آورند.(۱)

امام خمینی (رحمه الله) ، شعائر(۲)و اجتماعات مذهبی (۳)را عامل همبستگی افراد می‌داند و در این مورد، علاوه بر حج، به برپایی نماز جمعه (۴)، راه‌پیمایی (۵)، عزاداری محرم (۶)و ایام مذهبی (۷)تأکید بسیاری می کنند.

امام (رحمه الله) ، حج را یکی از ابزارها و مکان‌های تحقق همبستگی در جهان اسلام می‌دانست و می‌فرمود: «با اتکال به خدای بزرگ در این مواقف عظیم پیمان اتحاد و اتفاق در مقابل جنود شرک و شیطنت ببندید و از تفرق و تنازع بپرهیزید» . (۸)

ایشان همبستگی را یکی از فلسفه‌های مهم حج می‌دانست و زائران را به این امر فرا می‌خواند و آنها را از تفرقه‌افکنی پرهیز

۱- صحیفه نور، ج۸، صص۲۳۵و ۲۳۶

۲- کشف الاسرار، ص۱۲۳

۳- صحیفه نور، ج۹، ص۲۲۳

۴- همان، ج۸، ص ۱۴۰

۵- همان، ج ۱۰، ص۱۸۸

۶- همان، صص۲۱۶ و ۲۱۷؛ ج ۲۱، ص۱۷۳. وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام خمینی

۷- همان، ج ۱۵، صص ۲۶۲ و ۲۶۳

۸- همان، ج ۱۰، ص۲۲۱.

ص:۵۷

می‌داد. ایشان در این زمینه نیز برای روحانیون و اندیشمندان جهان اسلام، رسالت مهمی قائل‌اند.(۱)

امام (رحمه الله) در مورد همبستگی در جهان اسلام، تنها به بیانیه و نظریه‌پردازی بسنده نکرده، بلکه راه‌کارهای عملی هم ارائه می‌دهد (۲)که یکی از آنها شرکت در نماز جماعت اهل سنت به ویژه در روزهای حج است. ایشان در این مورد می‌فرماید:

در وقتی که در «مسجدالحرام» یا «مسجدالنبی» ، نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین نباید از آنجا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند. (۳)

همبستگی در حج و بیداری اسلامی

بیداری اسلامی، یک حرکت فراگیر سیاسی و اجتماعی است که بدون پشتیبانی و حمایت همه‌جانبه ملت‌های مسلمان، به نتیجه عملی نخواهد رسید. بدون حضور و همبستگی هوشمندانه و عالمانه مسلمانان، دشمنان اسلام که بیشترین ضرر را از بیداری اسلامی متحمل می‌شوند، این حرکت اصلاح‌گرایانه را متوقف یا از راه اصیل و ارزش‌های والای خود منحرف خواهند کرد.

حج، برای جهان اسلام فرصت بی‌نظیری است تا ضمن تبیین و تثبیت مبانی نظری و اندیشه‌ای خود در بیداری اسلامی، همبستگی لازم برای ادامه مقتدر و پرصلابت این مسیر را نیز کسب کند.

۱- ر. ک: حج در کلام و پیام امام خمینی، \ صص۳۳- ۴۵

۲- ر. ک: امام خمینی و هم‌گرایی جهان اسلام، سید محمدجواد هاشمی

۳- مناسک حج، ص۲۵۷.

ص:۵۸

حج، تجمعی باشکوه از انسان‌های مؤمن است که از سراسر جهان اسلام، نمایندگانی را در خود جای داده است. در این فضا، طبق فرمایش امام خمینی (رحمه الله) ، فرایندی که حج برای وحدت آفرینی طی می کند، زمینه‌ساز بسیار مناسبی برای تحقق بیداری اسلامی است.

تجمع حج، یک گردهم آمدن ساده و سطحی نیست، بلکه در این مکان، باید مسائل جهان اسلام، طرح و بررسی و نسبت به آن راه‌کار مفیدی اتخاذ شود.

بدین‌ترتیب، مسلمانان باید مبارزه با طاغوت و نفی هر حکومت غیر الهی را با تقویت توحید و طواف کعبه، برائت از مشرکان و رمی جمرات بیاموزند و آن را تمرین عملی کنند. در این مکان، حضور نمایندگان متفاوت از سراسر جهان اسلام، فرصت مناسبی برای انتقال تجربه‌ها و روشنگری بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای پیرامون جهان اسلام است؛ در این مکان، نخبگان، علما و اندیشمندان جهان اسلام با یکدیگر آشنا می‌شوند و رهبری فکری و فرهنگی نهضت بیداری اسلامی را مرور می کنند؛ در این اجتماع، اندیشمندان جوامع اسلامی با ارائه بیانیه و سخنرانی، ملت‌ها و دولت‌ها را از غفلت ساختگی استعمار خارج می کنند.

به عبارت دیگر، از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله) ، مناسک حج در عین برخورداری از جنبه‌های فقهی و اخلاقی، جنبه‌های سیاسی و اجتماعی نیز دارد. بدین‌ترتیب، وحدت‌آفرینی مناسک حج که از طریق یکسان‌سازی، تشابه‌آفرینی و رفع هرگونه دوگانگی در پوشش و رفتار است، کارکرد و محصولی سیاسی دارد که در

ص:۵۹

راستای بیداری اسلامی تحلیل‌پذیر است.

از نظر امام خمینی (رحمه الله) ، داشتن هدفی مشترک، یکی از روش‌های ایجاد همبستگی است. (۱)در جریان حج، هدف‌های دینی و مناسکی زائران مشترک است؛ همه زائران، اعمال و مناسکی یکسان را در زمان و مکانی یکسان انجام می‌دهند که این امر، زمینه مناسبی برای ایجاد هم‌گرایی است.

بنابراین، امام خمینی (رحمه الله) ، با استفاده از همگرایی مناسکی، سعی در تقویت همگرایی سیاسی و اجتماعی دارد.

البته رابطه بیداری اسلامی و همبستگی رابطه‌ای دوسویه است. از سویی بدون همبستگی، حرکت بیداری اسلامی، کند یا متوقف خواهد شد و از سوی دیگر، یکی از مهم‌ترین نتایج بیداری اسلامی همبستگی است که از فلسفه‌های مهم حج است.

امام خمینی (رحمه الله) نیز نهضت و قیام را منشأ وحدت (۲)و وحدت را حاصل قیام و انقلاب می‌دانستند. (۳)

۶. ایجاد اعتماد به نفس و روحیه مبارزه‌طلبی

بیداری اسلامی، جنبشی فراگیر و دامنه‌داری است که البته در مسیرش سختی‌ها و موانع بسیاری وجود دارد. آغاز این حرکت و ثبات قدم در آن، با وجود مشکل‌های بسیار و مشاهده ظهور قدرت و تمدن دشمن استکباری، به روحیه و اعتماد به نفس کاملی نیاز

۱- ر. ک: وحدت از دیدگاه امام خمینی \ تبیان، دفتر پانزدهم ، صص۶۹ - ۷۴

۲- ر. ک: صحیفه نور، ج۵، ص۴۸

۳- ر. ک: همان، ج ۱۰، ص۸۶؛ ج۱۶، ص۱۲.

ص:۶۰

دارد تا با خودباوری نسبت به توانایی‌ها و امکانات، قله افتخار و عزت اسلامی را بتوان فتح کرد.

از دید امام (رحمه الله) ، جهان اسلام دارای قدرت‌های مادی و معنوی بسیاری است که به شرط خودباوری و اتحاد، زمینه‌ساز پیروزی جوامع اسلامی است.(۱)

ایشان در این مورد می‌فرمایند:

اگر ممالک اسلامی با جمعیتی که یک میلیارد تقریباً هست، مخازن بزرگی که دارند، اینها اگر چنان‌چه به یک نحو اتحادی با هم پیدا کنند، بزرگ‌ترین قدرت هستند.(۲)

یکی از استراتژی و روش‌های دشمنان اسلام برای مقابله با حرکت‌های مردمی و انقلابی اسلامی نیز ایجاد ناامیدی و از بین‌بردن حس اعتماد به نفس و خودباوری در جنبش‌های اصلاح‌طلبانه است. بدین‌ترتیب، شوق و انگیزه‌ای برای آغاز یا تداوم این راه دشوار پدید نمی‌آید.

امام (رحمه الله) ، خطاب به زائران خانه خدا، این توطئه دشمنان را در کلام مبسوطی تشریح کرده و در ادامه می‌فرماید:

... قدم اول، زدودن یأس از دل‌هاست که عمال خبیث آنان با کوشش غرب و شرق در جان‌های مسلمین جایگزین کردند و به آنها باورانده‌اند که بدون

۱- ر. ک: جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی، \ تبیان دفتر نوزدهم ، صص ۱- ۶

۲- صحیفه نور، ج۶، ص۱۵۳؛ ر. ک: همان، ص۱۲۱؛ ج۲، صص ۱۳۱ و ۱۴۶ و ۱۴۷؛ ج۳، ص ۱۶۰؛ ج۱۳، ص۱۲۶؛ ج۱۴، ص۱۹۹.

ص:۶۱

وابستگی به یک ابرقدرت نمی‌شود به زندگانی خود ادامه داد. . . .(۱)

امام خمینی (رحمه الله) ، در پیام‌های خود به زائران خانه خدا، ضمن دعوت به مبارزه و ایستادگی در مقابل دشمنان، روحیه انقلابی و مبارزاتی آنها را افزایش می‌دادند. ایشان در پیامی، انقلاب اسلامی ایران را سبب غرور و اعتمادبه‌نفس مسلمانان می‌داند و می‌فرماید:

. . . دوران بن‌بست و ناامیدی و تنفس در منطقه کفر به سر آمده است و گلستان ملت‌ها رخ نموده است و امیدواریم همه مسلمانان شکوفه‌های آزادی و نسیم عطر بهاری و طراوت گل‌های محبت و عشق و چشمه‌سار زلال جوشش اراده خویش را نظاره کنند. . . . مسلمانان تمامی کشورهای جهان. . . ! به فکر نگه‌داشتن وضع موجود نباشید، بلکه به فکر فرار از اسارت و رهایی از بردگی و یورش به دشمنان اسلام باشید که عزت و حیات در سایه مبارزه است و اولین گام در مبارزه اراده است و پس از آن تصمیم بر اینکه سیادت کفر و شرک جهانی، خصوصاً آمریکا را بر خود حرام کنید. . . .(۲)

امام خمینی (رحمه الله) در این پیام‌ها، از سویی مردم را به مقابله و ایستادگی رهنمون می‌شود و از سوی دیگر، مقدمه و پیش‌نیازهای آن را بیان و تأمین می‌کند. هدف ایشان از بیان سخنانشان، این است

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۶۶

۲- همان، ص۲۵۵.

ص:۶۲

که زائران خانه خدا را به یک خودباوری و روحیه انقلابی براساس ایمان به داشته‌ها و توانمندی‌های جهان اسلام برساند.

ایشان در پیامی به زائران خانه خدا در لحنی متفاوت می‌فرماید:

. . . اگر نمایندگان یک میلیارد مسلمان با اسم و رسم از متجاوزان به حقوق مظلومان و بلاد مسلمین برائت جویند و خواستار قطع ید ظالمین شوند، هیچ قدرتی تاب مقاومت با آنان را نخواهد داشت. اگر ملت‌های اسلامی و دولت‌های کشورهای اسلامی، با این همه امکانات انسانی و ذخایر مورد احتیاج حیاتی قدرتمندان، از روی قدرت با آنان برخورد کنند و از جار و جنجال و هیاهوهای کاخ‌نشینان نترسند و تحت تأثیر تبلیغات دروغین رسانه‌های طرفدار و جیره‌خوار ابرجنایت‌کاران واقع نشوند و با اتکال به قدرت لایزال ایزدی و به شکر نعمت‌هایی که به آنها داده است بر سر آنها فریاد کشند و آنان را تهدید به بستن مرزهای خود به روی آنان و قطع کمک‌های خود از نفت و غیر آن نمایند، شکی نیست که آنها در مقابل این قدرت که ما قدر آن را نمی‌دانیم، تسلیم خواهند شد.(۱)

امام (رحمه الله) ، در پیام‌های روحیه‌بخش خود به حاجیان، بر نفی سلطه استعمار بسیار تأکید می‌کرد:

ای مسلمانان جهان که به حقیقت اسلام ایمان دارید، بپاخیزید و در زیر پرچم توحید و در سایه تعلیمات

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۶۱.

ص:۶۳

اسلام، مجتمع شوید و دست خیانت ابرقدرتان را از ممالک خود و خزائن سرشار آن کوتاه کنید و مجد اسلام را اعاده کنید و دست از اختلافات و هواهای نفسانی بردارید که شما دارای همه چیز هستید.(۱)

بدین‌ترتیب، علما و نخبگان می‌توانند با چنین رویکردی به بیداری امت اسلامی بپردازند:

علمای اعلام و خطبای معظم، مسلمانان را به جهات سیاسی و وظایف بسیار خطیرشان آگاه سازند؛ وظایف خطیری که اگر مسلمانان جهان به گوشه‌ای از آن توجه کرده و عمل کنند، عزتی که خداوند برای مؤمنین قرار داده است، بازیابند و به مفاخر اسلامی- الهی که حق مسلمین است، برسند و در پناه اسلام عزیز و زیر بیرق توحید و پرچم **لا اله الاّ الله** از استقلال و آزادی حقیقی برخوردار شوند و دست مستکبران و عمال آنان را از کشورهای اسلامی قطع کنند و مجد و عظمت اسلامی را بازگردانند.(۲)

گذشته از این، مشاهده جمعیت میلیونی مسلمانان، نوعی نمایش قدرت انسانی و ایمانی جهان اسلام است. این نمایش قدرت، ضمن اینکه برای مسلمانان روحیه‌بخش و اعتمادآفرین است، دشمنان اسلام را دچار ترس و اضطراب می‌کند و این یکی از رموز ظرفیت‌های حج در تحقق و پیشبرد بیداری اسلامی است.

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص۴۸

۲- همان، ص۷۴.

ص:۶۴

۷. صدور و انتقال بیداری در جهان اسلام

یکی از ویژگی‌های بارز حج این است که هر ساله، نمایندگانی از سراسر جهان اسلام را در کنار خانه خدا جمع می‌کند. این افراد، پس از بازگشت به کشورهای خود، حامل پیام حج هستند و از این طریق، می‌توان دستاوردهای سیاسی و فرهنگی و حتی معنوی و اخلاقی حج را در سراسر جهان اسلام گسترش داد.

این ویژگی حج، ظرفیت دیگری از حج را برای تحقق بیداری اسلامی نشان می‌دهد. امام خمینی (رحمه الله) ، ضمن اعتقاد به اینکه حج توانایی بالایی در بیداری اسلامی دارد، برای حج، ظرفیت‌های بسیاری جهت صدور و انتقال بیداری اسلامی از کعبه به کشورهای اسلامی و موج آفرینی در جهان اسلام قائل است.

ایشان در پیامی پس از تبیین ابعاد سیاسی حج، خطاب به حاجیان صدور بیداری اسلامی را از کارکردهای سیاسی حج می‌داند و می‌فرماید:

و از همه ابعاد آن [حج] مهجورتر و مورد غفلت‌تر، بعد سیاسی این مناسک عظیم است. . . و لازم است متعهدان و بیداران و دلسوزان برای غربت اسلام و مهجوریت این بعد در احکام اسلام، به‌ویژه حج که این بعد در آن ظاهرتر و مؤثرتر است، با قلم و بیان و گفتار و نوشتار به کوشش برخیزند؛ خصوصاً در ایام مراسم حج که پس از این مراسم عظیم، انسان‌ها می‌توانند در شهر و دیار خود با توجه به این بعد عظیم، مسلمانان و مظلومان جهان را بیدار و

ص:۶۵

برای خروج مظلومان جهان از تحت فشارهای روزافزون ستمگران مدعی حمایت از صلح به حرکت وادارند.(۱)

امام (رحمه الله) ، انقلاب اسلامی ایران را از نمونه‌های بارز بیداری اسلامی می‌دانست و با توجه به نظر ایشان در مورد صدور انقلاب به جهان اسلام و سایر کشورها، حج را فرصت خوبی برای صدور انقلاب(۲)اسلامی معرفی می کرد؛ زیرا از نظر ایشان، صدور انقلاب همان صدور بیداری اسلامی است. ایشان در پیامی به زائران خانه خدا چنین می‌فرماید:

ما اینکه می گوییم باید انقلاب ما به همه جا صادر بشود، این معنی غلط را از او برداشت نکنند که ما می‌خواهیم کشورگشایی کنیم. ما همه کشورهای مسلمین را از خودمان می‌دانیم. همه کشورها باید در محل خودشان باشند. ما می‌خواهیم این چیزی که در ایران واقع شد و این بیداری که در ایران واقع شد و خودشان از ابرقدرت‌ها فاصله گرفتند و دادند و دست آنها را از مخازن خودشان کوتاه کردند، این در همه ملت‌ها و در همه دولت‌ها بشود، آرزوی ما این است. معنی صدور انقلاب ما این است که همه ملت‌ها بیدار بشوند و همه دولت‌ها بیدار بشوند و خودشان را از این گرفتاری که دارند و از این تحت سلطه بودنی

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۳۶

۲- ر. ك: صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی تبیان، دفتر ششم .

ص:۶۶

که هستند و از اینکه همه مخازن آنها دارد به باد می‌رود و خودشان به نحو فقر زندگی می‌کنند، نجات بدهد. (۱)

انقلاب اسلامی ایران با رویکرد و مبنای دینی، در شرایطی شکل گرفت که در نظریه‌های سیاسی و اجتماعی، دین هیچ جایگاهی نداشت و به عنوان امری به طور کامل فردی و شخصی، از صحنه جامعه به‌گوشه‌ای رانده شده بود. امام خمینی (رحمه الله) با رهبری و پیروزی انقلاب اسلامی، دست به شاهکاری سیاسی و دینی زد؛ ایشان در میدان عمل، ضمن اینکه خط بطلانی بر نظریه‌های غرب کشید، براساس نظریه ولایت فقیه، مدعی شد که دین، مبنای تئوری اداره جامعه در همه شئون است.

به یقین، در چنین شرایطی دشمنان انقلاب سعی به محدود کردن آن در ایران دارند تا بدین‌ترتیب، این خیزش به سایر کشورهای اسلامی منتقل نشود و همچنین با تبلیغات و فعالیت رسانه‌ای، تصویر مشوش و غیرواقعی از انقلاب ایران ایجاد کنند. بر این اساس، حج به عنوان رسانه اصیل اسلامی مبتنی بر روابط میان‌فردی و چهره‌به‌چهره کارایی تبلیغی بسیار خوبی دارد.

امام خمینی (رحمه الله) ، در مورد تبلیغات منفی دشمن و واهمه آنها از صدور انقلاب، به زائران خانه خدا می‌گوید:

شیطان بزرگ که خوف آن دارد که انقلاب اسلامی ایران به سایر کشورهای اسلامی و غیراسلامی صادر

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۶۲.

ص:۶۷

شود و دست پلید او را از کشورهای تحت سلطه قطع کند، درحالی‌که از حصر اقتصادی و حمله نظامی طَرْفی نبست، به حیله دیگری دست زده است تا انقلاب اسلامی ما را در پیشگاه مسلمانان جهان خدشه‌دار کند.(۱)

امام (رحمه الله) در سخنرانی‌های خود به زائران ایرانی، از آنها می‌خواهد تا پیام انقلاب را به زائران سایر کشورها برسانند و از آنها بخواهند این پیام را به مردم کشور خود منتقل کنند تا موج بیداری اسلامی هرچه بیشتر وسعت یابد.

بایـد حجاج محترم کشور انقلاب اسـلامی ایران، فریاد مجاهدین شـجاع و فداکار ملت شـریف مجاهد را به مسـلمانان جهان، در آن مجمع عمومی مسـلمین برساننـد و آنـان را موظف نماینـد که حامـل پیـام ملت ایران به تمـام ملت‌های مظلوم جهان باشـند و فریاد یا للمسلمین این امت انقلابی را به گوش همه جهانیان برسانند. (۲)

از نظر امام خمینی (رحمه الله) ، صدور انقلاب به وسـیلهٔ زائران ایرانی، تنها به شـیوه گفتاری و بیانی محدود نمی‌شود، بلکه آنها باید رفتار خود را نیز براساس این رویکرد تنظیم کنند.

ایشان در پیامی دیگر، یکی از مهم‌ترین و اساسـی‌ترین رسالت‌های زائران ایرانی را صدور انقلاب و ترسـیم تصویری صـحیح از آن، در ذهن حاجیان سایر کشورها می‌دانند؛ به‌طوری‌که تخلف

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۴۵

۲- صحیفه نور، ج۱۷، ص۲۹؛ صحیفه حج، ج۱، ص۱۰۵.

ص:۶۸

از آن را گناه بزرگی می‌شمارند:

شما حجاج محترم بیت الله الحرام، حامل پیام این ملت و نمایندگان این کشور هستید. در این صورت، موقعیت شما بسیار حساس و وظیفه شما سنگین است. یا ان شاءالله چنان‌چه انتظار می‌رود با رفتار شایسته و اخلاق اسلامی و انقلابی خود، نظر همگان را جلب کرده و چهره انقلاب اسلامی را آن‌گونه که هست به نمایش ملت‌های جهان می‌گذارید و توجه آنان را با برخوردهای برادرانه و محبت‌آمیز به انقلاب بزرگ ایران جلب می‌نمایید و عملاً ـ تبلیغات فاسد مغرضانه بوق‌های تبلیغاتی را خنثی می‌نمایید که در این صورت، حج شما مقبول و اجر شما مضاعف خواهد بود و یا خدای نخواسته بعضی از بی‌خبران برخلاف آنچه ذکر شد، عمل می‌نمایند که امید است ننمایند که در این صورت، در محضر خدا و خانه او و قبله مسلمانان، مرتکب گناهی عظیم شده و از صف حجاج بیت‌الله الحرام و زائران قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و ائمه معصومین (علیهم السلام) در بقیع، خارج می‌شوند و با کوله‌باری از گناه به منازل خود بر می‌گردند.(۱)

امام (رحمه الله) در پیام مبسوطی، رفتار و گفتار زائران ایرانی را حساس می‌داند؛ زیرا زائران سایر کشورها، براساس همین رفتار و گفتار آنها، در مورد انقلاب اسلامی قضاوت می‌کنند. بنابراین

۱- صحیفه حج، ج۱، ص ۱۴۰.

ص:۶۹

زائران باید به فکر خنثی کردن توطئه‌ها و حفظ آبرو و صدور انقلاب باشند.(۱)

امام خمینی (رحمه الله) ، به زائران ایرانی توصیه می‌کنند که در مواجهه با زائران سایر کشورها، ضمن پرهیز از هرگونه غرور و عجبی که از پیروزی انقلاب به آنها دست می‌دهد، پیوندهای خود را با آنها استوار سازند و انقلاب ایران را حامی آنها و صدور انقلاب را صدور اسلام راستین و بیان احکام محمدی معرفی کنند.(۲)

صدور انقلاب در حج، فقط به عهده عموم زائران نیست، بلکه با توجه به ماهیت موضوع، علما و اندیشمندان نیز در این مورد وظیفه مهمی دارند تا مبانی انقلاب را به خوبی تبیین کرده و توطئه‌های دشمنان اسلام را خنثی کنند و از این طریق، در صدور بیداری اسلامی سهمی داشته باشند.

امام (رحمه الله) ، در این مورد می‌فرماید:

در این سال(۳)که ایران در آستانه جمهوری اسلامی است و به واسطه تبلیغات ناروای اجانب، ممکن است مسلمین بلاد از عمق نهضت اسلامی ایران مطلع نباشند، لازم است آقایان علما و خطبا و دانشمندان محترم، با وسایل ممکن این نهضت مقدس را معرفی نمایند و مقصد مسلمانان ایران را که همان برقراری حکومت اسلامی تحت پرچم اسلام و هدایت قرآن

۱- ر. ک: صحیفه حج، ج۱، ص۱۰۴

۲- ر. ک: همان، ص۲۲۷

۳- این پیام در تاریخ ۲۹ شهریور ماه سال ۱۳۵۸ صادر شده است.

ص:۷۰

کریم و پیغمبر مکرم اسلام است، گوشزد نمایند که برادران اسلامی ما بدانند ما به جز اسلام و برقراری حکومت عدل اسلامی، فکر نمی‌کنیم. (۱)

ایشان در پیامی دیگر می‌فرماید:

بر روحانیون محترم و نویسندگان و گویندگان متعهد لازم است که در فرصت‌های مناسب و در محضر مسلمانان، به جبران تبلیغات مسمومی که از وسائل ارتباط جمعی وابسته به آمریکا و اسرائیل به شایعه‌پراکنی و دروغ‌پردازی بر ضد اسلام و جمهوری اسلامی ایران اشتغال دارند، از اسلام و انقلاب اسلامی ایران، دفاع نمایند و چهره واقعی آن را به جهانیان معرفی نمایند و دستاوردهای اسلامی را که با جهاد بی‌امان ملت متعهد ایران، با همه گرفتاری‌ها و کارشکنی‌های دشمنان اسلام در داخل و خارج، نصیب کشورشان شده است، یادآور شده و ملت‌ها را آماده کنند و از تهمت‌هایی که از ناحیه بوق‌های تبلیغاتی به این ملت زده شده است، پرده بردارند و نقشه‌ها و توطئه‌های آمریکا و وابستگان به آن را افشا کنند.(۲)

از نظر امام (رحمه الله) ، صدور انقلاب در حج، فقط در محدوده مسائل سیاسی و تبلیغی نیست، بلکه هدف ایشان، صدور بیداری اسلامی و

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۲۳

۲- همان، ص۱۰۸.

ص:۷۱

پیروزی سایر کشورها در مسیر این مبارزه است. به همین دلیل، علاوه بر معرفی چهره واقعی انقلاب و رفع توطئه‌ها و تبلیغات دشمن، بر انتقال تجارب انقلاب نیز بسیار تأکید دارند.

ایشان خطاب به زائران خانه خدا می‌فرماید:

در این فرصت مغتنم، روحانیون معظم و مسئولین تبلیغات حج برای انتقال تجارب انقلاب و ارائه خط مشی‌های سیاسی در پرتو احکام قرآن و نقش عظیم روحانیت اسلام در رهبری مردم و جامعه، نقش کارسازی باید ایفا بنمایند. (۱)

ایشان همچنین در مورد بیداری اسلامی از طریق صدور تجربه‌های انقلاب اسلامی در حج نیز می‌فرماید:

. . . ما به تمام جهان، تجربه‌هایمان را صادر می‌کنیم و نتیجه مبارزه و دفاع با ستمگران را بدون کوچک‌ترین چشم‌داشتی، به مبارزان راه حق انتقال می‌دهیم و مسلماً محصول صدور این تجربه‌ها، جز شکوفه‌های پیروزی و استقلال و پیاده شدن احکام اسلام برای ملت‌های در بند نیست.(۲)

آگاهی و شناخت درباره انقلاب اسلامی، تنها به وسیله انقلاب اسلامی ایران کسب نخواهد شد. در بسیاری از موارد، مشاهده می‌شود که زائران سایر کشورهای اسلامی، بیشتر به دنبال یافتن تصور صحیحی از انقلاب اسلامی هستند؛ آنها می‌خواهند

۱- صحیفه نور، ج ۲۰، ص۱۲۵

۲- صحیفه حج، ج ۱، ص۲۰۷.

ص:۷۲

نمونه و تجربه موفق بیداری اسلامی را در ایران از طریق خود ایرانیان و بدون دخالت رسانه‌های غرض‌ورز و جهت‌دار غربی بشناسند. در بیشتر مواقع، پیش از هرگونه گفت‌وگوی عقیدتی و کلامی بخش‌های سیاسی در مورد انقلاب اسلامی ایران مطرح می‌شود.

امام خمینی (رحمه الله) نیز در پیام خود به زائران خانه خدا، همه آنها به ویژه فرهیختگان را به الگوگیری از انقلاب اسلامی ایران دعوت می‌کند و می‌گوید.

ای حجاج محترم خانه خدا به خود آیید! و ای مسلمانان در همه بلاد و اقطار عالم بپاخیزید! و ای علمای اعلام جهان اسلام به داد اسلام و بلاد مسلمین و مسلمانان برسید! و در هر گوشه و کنار، همچون ملت ایران و دولت آن و علما و بزرگان این سامان، دست رد به سینه ستم‌کاران غرب و شرق زنید و عمال و کارشناسان دروغین و مستشاران نفت‌خوار آنان را از بلاد خود بیرون بریزید و همچون سلحشوران ایران، شهادت را بر ذلت و شرف اسلام و انسانی را بر رفاه و عیش چند روزه توأم با خواری و شرمساری ترجیح داده و در میدان نبرد سیاسی و نظامی بر آنان چیره شوید و از هیاهوی تبلیغاتی آنان باک نداشته باشید که خداوند متعال با شماست: إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ یَنْصُرْکُمْ وَ یُثَبِّتْ أَقْدامَکُمْ . (۱)(محمد: ۷)

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۶۹.

ص:۷۳

۸. حج کانون مبارزه علیه استعمار

امام خمینی (رحمه الله) ، در روز «عید قربان» نخستین حج پس از پیروزی انقلاب اسلامی (سوم آبان ماه سال ۱۳۵۸) ، در پیامی خطاب به حجاج، به تحلیل جامعی از کعبه و حج پرداخت و آن را زمینه‌ای برای نشر توحید و نفی شرک دانست. بیشترین تأکید ایشان بر این نکته بود که کعبه، خاستگاه اصلی ندای توحید و مرکز شکستن بت‌ها در سراسر جهان است و بنا بر آیه‌های قرآنی(۱)، پاک کردن آن از همه ناپاکی‌ها و پلیدی‌ها (ارجاس) (۲)که بالاترین آنها شرک است، واجب است. سپس با اشاره به اعلان برائت از مشرکان (۳)، و قیام حضرت مهدی موعود از کنار کعبه و دعوت مردم به توحید این‌گونه نتیجه گرفت که همه بت‌شکنی‌ها از کعبه سرچشمه گرفته و خواهد گرفت و امت اسلام نیز باید از این امر پیروی کنند.(۴)

بیداری اسلامی، مبارزه‌ای است که علاوه بر جنبه‌های نرم‌افزاری، جنبه سخت‌افزاری نیز دارد. این مبارزه، از هر دو جهت باید در سطح بین‌المللی اسلام، تمرین و نهادینه شود. حج از این لحاظ، بستر مناسبی برای مبارزه با دشمنان و زنده نگه‌داشتن تمدن اسلامی است.

الف) حج بستری برای اجتماع همه مسلمانان است و از این نظر، اجتماعی در سطح بین‌الملل اسلامی است. بیداری اسلامی، نهضتی

۱- حج: ۲۷

۲- بقره: ۱۲۵

۳- توبه: ۱ - ۳

۴- درباره حج، ص ۸۶.

ص:۷۴

فرقه‌ای نیست، بلکه اسلام به عنوان یک کل (امت واحد) مطرح است. به یقین، دشمنان اسلام می‌توانند حرکت‌های مقطعی و محدود اسلامی را کنترل و سرکوب کنند. ولی در مقابل موج بزرگ و استوار بیداری اسلامی تاب و توانی نخواهند داشت.

ب) مناسک و تعالیم حج، تحلیل و تفسیری سیاسی دارند؛ به‌عبارت دیگر، در حج مبارزه با دشمن و جنبه‌های سیاسی بیداری اسلامی تئوریزه می‌شود.

امام (رحمه الله) با دیدی سیاسی و اجتماعی، مناسک و احکام فقهی حج را که فقط از آن برداشتی فردی، فقهی و اخلاقی می‌شد، آموزشگاه مبانی نظری و شناختی مبارزه با دشمنان اسلام نامید و از این طریق، حج ابراهیمی را زنده کرد.

ایشان حج را از ابتدا، امری سیاسی و برای مبارزه با طاغوت‌ها معرفی می‌کند و می‌گوید:

فرا رسیدن عید بزرگ اسلامی قربان را به همه مسلمین تبریک عرض می‌کنم؛ عیدی که انسان‌های آگاه را به یاد قربان‌گاه ابراهیمی می‌اندازد. قربان‌گاهی که درس فداکاری و جهاد را در راه خدای بزرگ به فرزندان آدم و اصفیاء و اولیای خدا می‌دهد. . . . این پدر توحید و بت‌شکن جهان، به ما و همه انسان‌ها آموخت که قربانی در راه خدا، پیش از آنکه جنبه توحیدی و عبادی داشته باشد، جنبه‌های سیاسی و ارزش‌های اجتماعی دارد. (۱)

۱- صحیفه نور، ج۱۸، ص۹۴؛ صحیفه حج، ج۱، ص۱۲۰.

ص:۷۵

مناسک حج، جنبه سمبلیك دارند. این ویژگی مناسک حج، آثار و اقتضاهایی را برای آن ایجاد کرده است؛ از جمله: رمز آلودگی، عرفانی گرایی، فردی بودن، غیر اجتماعی و سیاسی بودن. . . . در کنار این ویژگی‌ها، سمبلیك بودن مناسك حج، سبب می‌شود تا حج، از زبانی بین فرهنگی برخوردار و غیر تاریخی (فرازمانی و فرامکانی) شود. بدین‌ترتیب، حج در زمان‌ها، مکان‌ها و فرهنگ‌های گوناگون تطبیق و تحلیل‌پذیر است. این ویژگی مناسك حج، از جهت هم‌گرایی ادیان و جایگاه دین در عصر جهانی‌شدن اهمیت فراوانی دارد. بدین‌ترتیب، برای مناسك حج، ادبیاتی جهان‌شمول و فرهنگ‌شمول ایجاد می‌شود. تعابیری مانند توحید، طواف، قربانی و مبارزه با شیطان و طاغوت، در همه ادیان توحیدی و فرهنگ‌های دینی قابل طرح و بررسی است. (۱)امام (رحمه الله) در چنین فضایی تحلیلی سیاسی و اجتماعی از مناسك حج ارائه می‌کند و می‌فرماید:

در فریضه حج که لبیک به حق است و هجرت به‌سوی حق تعالی به برکت ابراهیم و محمد است، مقام «نه» بر همه بت‌ها و طاغوت‌هاست و شیطان‌ها و شیطان‌زاده‌هاست و کدام بت از شیطان بزرگ آمریکای جهان‌خوار و شوروی ملحد متجاوز بزرگ‌تر و کدام طاغوت و طاغوتچه از طاغوت‌های زمان ما بالاترند؟

در لبیك لبیك، «نه» بر همه بت‌ها گویید و فریاد «لا» بر همه طاغوت‌ها و طاغوتچه‌ها کشید و در طواف حرم خدا. . .، به موازات عشق به حق از بت‌های

۱- ر. ك: انقلاب اسلامی و مبانی بازتولید آن، عماد افروغ.

ص:۷۶

بزرگ و کوچک و طاغوت‌ها و وابستگانشان برائت جویید. . . و در لمس حجرالاسود، بیعت با خدا بندید که با دشمنان او و رسولانش و صالحان و آزادگان دشمن باشید و به اطاعت و بندگی آنان هر که باشد و هر جا باشد، سر ننهید و خوف و زبونی را از دل بزدایید. . . و با حال شعور و عرفان به مشعرالحرام و عرفات روید. . . و به فکر نجات محرومان و مستضعفان از چنگال استکبار جهانی باشید. . . و شرط همه مناسک و مواقف برای رسیدن به آروزهای فطری و آمال انسانی اجتماع همه مسلمانان در این مراحل و مواقف و وحدت کلمه تمامی طوایف مسلمین است. . . .(۱)

در پیام دیگری نیز می‌فرماید:

گردش بـه دور خـانه خـدا، نشان‌دهنـده این است که به غیر از خـدا گِرد دیگری نگردیـد و رجم عقبـات، رجم شـیاطین انس و جن است. شـما با رجم با خدای خود عهد کنید تا شـیاطین انس و ابرقدرت‌ها را از کشورهای اسـلامی عزیز برانید. امروز جهان اسلام به دست آمریکـا گرفتـار است. شـما برای مسـلمانان قاره‌هـای مختلف جهان، پیامی از خداونـد ببریـد؛ پیامی که به غیرخـدا، بردگی و بندگی هیچ‌کس را نداشته باشید.(۲)

۱- صحیفه حج، ج۱، صص۱۸۴و ۱۸۵

۲- همان، ص۲۷.

ص:۷۷

ج) از دیـد امـام (رحمه الله) ، حـج اردوگـاهی است که در آن، مبـارزه با دشـمن تمرین و مرور می‌شود. یکی از محورهای اساسـی پیام‌ها و سـخنرانی‌های امام خمینی (رحمه الله) به مناسـبت حج، دعوت حجاج به‌طور خاص و دعوت مسـلمانان به‌طور عام برای قیام جهت احیای حقوق و دستاوردهای تمدن اسلامی و مبارزه با استعمار و دشمنان اسلام است.(۱)

امام (رحمه الله) ، در یکی از پیام‌هایشان می‌فرماید:

. . . این بیت معظم، برای نـاس بنـا شـده و برای قیـام نـاس و نهضت همگـانی و برای منافع مردمی و چه نفعی بالاتر و والاتر از آنکه دست جباران جهان و سـتمگران عالم از سلطه بر کشورهای مظلوم کوتاه شود و مخازن عظیم کشورها، برای مردم خود آن کشورها باشد. بیتی که برای قیام تأسیس شده است، آن هم قیام ناس و للناس، پس باید برای همین مقصد بزرگ در آن اجتماع نمود و منافع ناس را در همین مواقف شریف تأمین نمود. (۲)

امام (رحمه الله) ، تبـدیل شـدن مکه به کانون مبارزه علیه دشـمنان را از اسـرار حـج می‌داند و می‌گوید: «مکه مکرمه را با هماهنگی زائران سراسر جهان، به کانون فریاد علیه ستمگران تبدیل کنید که این یکی از اسرار حج است» . (۳)

امام خمینی (رحمه الله) ، ضمن نقد تفکری که حج را به ابعاد فردی و

۱- ر. ک، صحیفه حج، ج۱، صص ۱۹، ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۶۹، ۷۶، ۱۳۷، ۱۶۹، ۲۵۴، ۲۶۱ و ۲۶۲

۲- همان، ص۱۳۷

۳- صحیفه نور، ج۱۸، ص۹۴.

ص:۷۸

مناسکی تنزل می‌دهد، حج را برنامه مبارزه با قدرت‌های استکباری معرفی می کند. امام (رحمه الله) در مورد عرصه‌های گوناگون مبارزه‌های بیداری اسلامی چنین می‌فرماید:

چیزی که تا به حال از ناحیه ناآگاهان و یا تحلیل گران مغرض و یا جیره‌خواران به عنوان فلسفه حج ترسیم شده است، این است که حج یک عبادت دسته‌جمعی و یک سفر زیارتی- سیاحتی است. به حج چه که چگونه باید زیست و چطور باید مبارزه کرد و با چه کیفیت در مقابل جهان سرمایه‌داری و کمونیسم ایستاد! به حج چه که حقوق مسلمانان و محرومان را از ظالمین باید ستاند. به حج چه که باید برای فشارهای روحی و جسمی مسلمانان چاره‌اندیشی نمود! به حج چه‌که مسلمانان باید به عنوان یک نیروی بزرگ و قدرت سوم جهان خودنمایی کنند! به حج چه که مسلمانان را علیه حکومت‌های وابسته بشوراند، بلکه حج همان سفر تفریحی برای دیدار قبله و مدینه است و بس! و حال آنکه حج برای نزدیک شدن و اتصال انسان به صاحب خانه است و حج تنها حرکات و اعمال و لفظها نیست و با کلام و لفظ و حرکت خشک انسان به خدا نمی‌رسد. حج کانون معارف الهی است که از آن، محتوای سیاست اسلام را در تمامی زوایای زندگی باید جست‌وجو نمود. (۱)

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۲۵۰.

ص:۷۹

از دید امام (رحمه الله) ، ابعاد مبارزاتی و دشمن‌ستیزی حج، از نشانه‌های پویایی و زنده‌بودن حج است:

مسلمین بایـد در حج وقتی که می‌روند یک حج زنده، یک حج کوبنده، یک حجی که محکوم کنند این شوروی جنایت‌کار و آن آمریکای جنایت‌کار را؛ یک همچو حجی، حجی است که مقبول است.(۱)

۹. ایجاد و تقویت روحیه جهاد و مبارزه

لازمه بیداری اسلامی، مبارزه با دشمنانی است که عزت و اقتدار اسلامی به ضررشان است؛ زیرا آنها با استفاده از سرمایه‌های مالی و انسانی و حتی هویتی مسلمانان، به دنبال تأمین منافع خود هستند.

جنبه سیاسـی بیداری اسـلامی، به مبارزه‌هایی اشاره دارد که از ملت‌ها و دولت‌های اسـلامی در مقابل نفوذ اسـتعمار نوین و اسـتکبار جهانی که بیدار شدن مسلمانان را به زیان خود می‌بینند، حمایت می‌کنند و آنها را پا برجا می‌دارند.

تحقق این بخش از بیداری اسلامی، مستلزم داشتن روحیه مبارزه‌طلبی در مقابل دشمنان است؛ دشمنانی که برای دست‌یابی به اقتصاد و منابع کشورهای اسلامی، دست به هر کاری می‌زنند.

برای رسـیدن به بیداری اسـلامی، باید راه دشواری را طی کرد؛ با سـستی و داشـتن روحیه ضعیف و آسیب‌پذیر نمی‌توان سختی‌های صعود به قله‌های عزت را پیمود.

حج، مناسک و کالبد آن، ماهیت و هویتی ویژه و راسخ در

۱- صحیفه نور، ج۱۸، ص۶۸؛ صحیفه حج، ج۱، ص۱۱۳.

ص:۸۰

بت‌شکنی و مبارزه با طاغوت دارد. به فرض که به دلیل شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر اجرای حج و متولیان آن، نتوان از ظرفیت بالای حج به عنوان کانون مبارزه علیه استکبار بهره جست، ولی هیچ‌گاه نمی‌توان حج را از تاریخچه مبارزاتی آن جدا ساخت و مناسک آن را تغییر داد. هویت تمدنی حج، با نوعی طاغوت‌گریزی همراه است و طواف گرد خانه توحید، همه حکومت‌ها و قدرت‌های غیر توحیدی را نفی می‌کند.

حج سبب ایجاد روحیه مبارزاتی حاجیان و خُلق جهادی زائران خانه خدا می‌شود.

امام خمینی (رحمه الله) با داشتن چنین نگرشی به حج، «رمی‌جمرات» در سرزمین «مِنا» را نماد و تمرینی برای مبارزه با شیطان‌های بیرونی در عرصه اجتماعی می‌داند و به حاجیان می‌گوید:

. . . بیت‌الله الحرام و کعبه معظمه، زائران عزیزی را در آغوش می‌کشد که حج را از انزوای سیاسی و انحراف اساسی به‌سوی حج ابراهیمی- محمدی سوق داده و حیات آن را تجدید می‌نمایند و بت‌های شرق و غرب را در هم می‌شکنند و معنای قیام ناس و حقیقت برائت از مشرکان را عرضه می‌دارند. . . .(۱)

امام خمینی (رحمه الله) ، پس از عرض تبریک به مناسبت عید قربان، از حضرت ابراهیم (علیه السلام) چنین یاد می‌کند:

. . . این پدر توحید و بت‌شکن جهان، به ما و همه آموخت که عزیزترین ثمره حیات خود را در راه

۱- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۰۲؛ صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۵۹.

ص:۸۱

خدا بدهید و عید بگیرید. خود و عزیزان خود را فدا کنید و دین خدا را و عدل الهی را برپا نمایید. . . .

به فرزندان آدم درس آموزندهٔ جهاد در راه حق را داد که از این مکان عظیم نیز فداکاری و از خودگذشتن را به جهانیان ابلاغ کنید. . . مگر ابرقدرت‌های زمان ما بت‌های بزرگ نیستند که جهانیان را به اطاعت و کرنش و پرستش خود می‌خوانند و با زور و زر و تزویر، خود را به آنان تحمیل می‌نمایند.

کعبه معظم، یکتا مرکز شکستن این بت‌هاست. . . .(۱)

امام خمینی (رحمه الله) ، کعبه، کانون حج را با رویکردی سیاسی-اجتماعی و در راستای بیداری اسلامی، محل مبارزان و مجاهدانی می‌داند که از حج، درس مبارزه با طاغوت و استعمار را آموخته‌اند. ایشان بدین‌سان روحیه‌ای انقلابی را برای حاجیان و زائران خانه‌خدا ترسیم می‌کند:

کعبه معظمه، برای پذیرایی مسلمانان عاشق حق و عدالت و فریادهای کوبنده آنان برسر اَبَرظالمان دهر و ابرچپاول‌گران جهان، آغوش باز نموده و انتظار پذیرایی آنان را می‌کشد.(۲)

نگاهی به پیام‌های امام خمینی (رحمه الله) به حج، حاکی از روحیه بالای مبارزاتی ایشان است و نشان می‌دهد که ایشان در حج، شور و هیجان بالایی را می‌بینند که انتقال آن به جمعیت میلیونی زائران خانه خدا،

۱- صحیفه نور، ج۱۸، ص۸۷

۲- همان، ج۱۹، ص۱۹۷.

ص:۸۲

می‌تواند موج عظیمی را در جهان اسلام ایجاد کند.

۱۰. تقویت هویت تمدنی

الف) هویت تمدنی و بیداری اسلامی

هویت، سطوح گوناگونی دارد و هر یک از آنها نیز دارای خاستگاه ویژه‌ای هستند. این سطوح عبارت‌اند از: «هویت فردی» ، «هویت خانوادگی» ، «هویت اجتماعی» ، «هویت ملی» ، «هویت دینی» ، «هویت فرهنگی» و «هویت تمدنی» .

هویت دینی، به معنای احساس تعلق و تعهد فرد به باورها، احکام و ارزش‌های دینی است. هویت دینی به عنوان هویت جمعی، متضمن آن سطح از دینداری است که با «ما» ی جمعی یا همان اجتماع دینی یا امت مقارنه دارد. (۱)هویت دینی، گذشته از اینکه می‌تواند زمینه‌ساز هویت تمدنی باشد، توانایی آن را نیز دارد که فلسفه زندگی را برای بشر تنظیم، تدوین و ارائه کند.(۲)

هویت تمدنی، معرفت و آگاهی عمیق انسان به تمدنی است که منسوب به آن است. درک چنین هویتی، به فرد، این امکان را می‌دهد که احساس کند در سرزمینی زندگی می‌کند که ریشه‌های فرهنگی آن، تا اعماق تاریخ کشیده شده است و این احساس، سبب تعلق ارتباط به آن تمدن و در نتیجه، شکل‌گیری «هویت تمدنی» می‌شود. احساس تعلق به یک تمدن، به معنای وابستگی به تمامی مظاهر آن تمدن و از جمله: مشاهیر، افتخارها، میراث‌ها و ارزش‌های

۱- آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین، بهزاد دوران، ص۱۱۶

۲- جوان و بحران هویت، محمدرضا شرفی، ص۸۲.

ص:۸۳

آن است.(۱)

اگر فردی درباره خویش به نظام معرفتی دست یابد، به تمدن خود، احساس وابستگی می کند و وابستگی به تمدن، زمینه‌ساز حفظ و تقویت آن خواهد بود؛ زیرا فرد به دلیل وابستگی و احساس الفتی که به تمدن خود دارد، در برابر تهدیدهای پنهان و آشکاری که تمدن او را هدف قرار می‌دهند، به مقاومت، دفاع و جانب‌داری منطقی و مستدلی دست می‌زنند.

به یقین، نبود «هویت تمدنی» ، زمینه‌ساز تأثیرپذیری منفعلانه از تمدن‌های موجود است. سطوح گسترده هویت تمدنی، به معنای داشتن آگاهی بیشتر درباره تفاوت‌های تمدنی و ضرورت حفظ اموری است که «ما» را از «غیرما» متمایز می کند.

بنابراین، بیداری اسلامی بدون توجه به هویت تمدنی بی‌معناست. چنان‌که تحقق هویت تمدنی، شرط تداوم تمدن است، مقدمه و لازمه احیای یک تمدن و پیروزی آن بر تمدن رقیب، احیای هویت تمدنی است. به عبارت دیگر، هویت تمدنی، هم شرط ایجاد تمدن است و هم شرط حفظ بقای آن.

مسلمانان، زمانی برای تحقق فرهنگ اسلامی و مبارزه با فرهنگ غربی و حاکمان خودفروخته خود، اقدامی انجام می‌دهند که با یک هویت تمدنی احیای تمدن اسلامی را مدنظر قرار داده باشند، وگرنه، انگیزه‌ای برای تغییر وضع موجود وجود ندارد. از این‌رو بین هویت

۱- همان.

ص:۸۴

تمـدنی و بیـداری اسـلامی رابطه‌ای دو سویه برقرار است: بیداری اسـلامی، در ابتدا با وجود هویت تمدنی آغاز می‌شود و پس از به ثمر نشستن، هویت تمدنی را تقویت می کند.

ب) هویت تمدنی و حج

انجام مناسک حج در سـرزمین وحی و مشاهده مشاعر مقدسه، زمینه‌ساز آشنایی حج گزار با ریشه‌های فرهنگی تمدن اسلامی است؛ او می توانـد ریشه‌هـای تـاریخی پیـدایش تمـدن خـود را بشـناسد، به‌ویژ گی‌هـای بـارز و برجسـتهٔ تمـدن اسـلامی آ گـاهی یابـد، با شخصیت‌های تمدن‌ساز بیشتر آشنا شود و از جایگاه تمدن خود در بین تمدن‌های دیگر، شناخت دقیق‌تری پیدا کند.

طبق شواهد تجربی، مراسم مذهبی در شکل گیری هویت بسیار مؤثرند.(۱)

امام سجاد (علیه السلام) ، در «حدیث شبلی» می‌فرماید:

فَحِینَ صَلَّیتَ فیه رَکعَتَین نَوَیتَ اَنّک صَلّیتَ بِصلاةِ ابراهیمَ؟

وقتی در آنجا دو رکعت نماز خواندی، نیت کردی که ابراهیم گونه نماز بگزاری؟

در این حدیث، امام سجاد (علیه السلام) شبلی را به تمدن توحیدی فرا می‌خواند. با یادآوری مقام ابراهیم (علیه السلام) و لزوم توجه به ارزش‌هایی که ایشان ایجاد کردند که سر سلسله ادیان توحیدی است، گذشته تمدنی حج گزار را به او معرفی و به این وسیله، در شناخت هویت

۱- ر. ک: آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین، ص۱۱۷.

ص:۸۵

تمدنی و تقویت آن کمک شایانی می کند.

امام (رحمه الله) ، در این مورد می‌فرماید:

و از نکاتی که حجاج محترم بایـد به آن توجه کننـد، اینکه مکه معظمه و مشاهد مشرفه، آینه حوادث بزرگ نهضت انبیا و اسـلام و رسـالت پیـامبر اکرم است. جای‌جای این سـرزمین، محل نزول و اجلال انبیای بزرگ و جبرئیل امین و یادآور رنـج‌ها و مصـیبت‌های چندین ساله‌ای است که پیامبر اکرم در راه اسـلام و بشریت متحمل شده‌اند و حضور در این مشاهد مشرفه و اماکن مقدسه و در نظر گرفتن شـرایط سـخت و طاقت‌فرسـای بعثت پیـامبر، مـا را به مسـئولیت و حفـظ دسـتاوردهای این نهضت و رسـالت‌الهی بیشـتر آشـنا می کند.(۱)

حـج، از جهت دیگری نیز در تحقـق هـویت تمـدنی مؤثر است: «برنـاردلویس» معتقـد است که در جهـان اسـلام در موارد اضـطرار، مسـلمانان بارها این تمایل را نشان داده‌اند که در قالب یک همبستگی دینی، هویت بنیادین و ایمان خود را باز یابند؛ هویتی که نه با معیارهای قومی یا سرزمینی، بلکه به وسیله اسلام تعریف شده بود.

این بازیابی، در پرتو گسترش ارتباط انسانی به دست می‌آید؛ زیرا جامعه انسانی بدون ارتباط، به معنای جامعه انسانی بدون فرهنگ، بدون هویت و بدون معناست. هر قدر ارتباط بین فردی

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۲۲۷.

ص:۸۶

بیشتر باشد و گسترهٔ تعامل اجتماعی آنها افزایش یابد، گستره شناخت از خود و هویت فرهنگی و تمدنی‌اش بیشتر خواهد شد.(۱) حج که تجمعی میلیونی از مسلمانان سراسر جهان است، هر سال، زمینه تعامل و ارتباط چهره‌به‌چهره و میان‌فرهنگی همه افراد جهان اسلام را فراهم می‌کند. در حج، سطوح گوناگونی از روابط فردی، اجتماعی، میان فرهنگی و بین‌المللی ایجاد می‌شود.

این سطح گسترده از ارتباطات فرهنگی- انسانی، برای ایجاد و تقویت هویت فراملی و تمدنی اسلامی زمینهٔ مناسبی را فراهم می‌کند. البته شکل‌گیری هویت، همواره از طریق ویژگی‌های اثباتی ممکن نیست؛ چه‌بسا ویژگی‌های سلبی در شکل‌گیری هویت، کارسازتر باشند. در واقع، اگر بدانیم که چه کسی نیستیم، متوجه می‌شویم که چه کسی هستیم و اگر بدانیم که چه کسانی نیستیم، به هویت عمیق‌تر و پایدارتری دست می‌یابیم. (۲)

با توجه به مفاهیم و ماهیت سیاسی حج در توحیدمداری و نفی طاغوت و تأکید بر گزاره‌های اخلاقی و معارفی و نفی رذیلت‌های اخلاقی و حمایت از حکومت عدل و مستضعفان و از خود راندن ظالمان و حکومت‌های فاسد، حج از نظر جنبه‌های سلبی نیز در شکل‌گیری هویتی تمدنی مؤثر است.

۱- ر. ك: بررسی ابعاد روان شناختی مناسک حج و اثر بخشی آن بر سطح دینداری و سلامت روانی حجاج، محمدرضا احمدی، ص۴۵

۲- ر. ك: روان‌شناسی شخصیت، علی‌اکبر سیاسی، ص۱۱۲؛ الگوهای نمادین و غیرکلامی در تعلیم و تربیت نامرئی، عبدالعظیم کریمی، ص۳۶.

ص:۸۷

ج) امام خمینی (رحمه الله) و هویت تمدنی حج

روح حاکم بر پیام‌های امام (رحمه الله) در حج، احیای تمدن اسلامی است. ایشان با صدور پیام‌هایی به مسلمانان جهان در ایام حج، می‌خواستند شخصیت و هویت اصیل و کهن اسلامی آنان را در مقابل دشمنان اسلام و فرهنگ بیگانه، بیدار کنند.

همبستگی و پرهیز از هرگونه تفرقه‌افکنی و اختلاف، خودباوری و اعتمادبه‌نفس، مبارزه با دشمنان و تبلیغات نادرست آنها، توجه به منابع و منافع مادی و معنوی کشورهای اسلامی، بررسی مسائل جهان اسلام و تلاش در برطرف کردن آنها، یادآوری حافظه تاریخی اسلامی، ذکر پیشینه تمدن و اقتدار اسلامی، ترغیب مسلمانان به بازستانی عزت و مجد اسلامی، تذکر خطر حاکمان فاسد و وابسته، تحلیل سیاسی و تاریخی حج و مناسک آن، تأکید بر برائت از مشرکان و. . . ، از جمله مواردی هستند که در پیام‌ها و سخنرانی‌های امام (رحمه الله) به مناسبت حج، مطرح شده‌اند و همگی در راستای تعریف، تقویت و بازخوانی هویت تمدنی مسلمانان، تعریف شدنی‌اند.

ایشان در برخی از پیام‌هایشان در مورد حج، توجه مسلمانان جهان را به صورت ویژه به شخصیت و اعتبار اسلامی جلب می‌کند:

خواهران و برادران عزیزا! در هر کشوری که هستید از حیثیت اسلامی و ملی خود دفاع کنید. . . به خود آیید و شخصیت اسلامی خود را بیابید. . .[(۱)](#)

ایشان در پیام دیگری به زائران خانه خدا می‌فرماید:

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۲۶.

ص:۸۸

ای مسلمانان جهان که به حقیقت اسلام ایمان دارید، بپا خیزید و در زیر پرچم توحید و در سایه تعلیمات اسلام، مجتمع شوید. . . بر فرهنگ اسلام تکیه زنید و با غرب و غرب‌زدگی مبارزه نمایید و روی پای خودتان بایستید و بر روشن‌فکران غرب زده و شرق زده بتازید و هویت خویش را دریابید. . . . امروز، روز حرکت ملت‌هاست. . . بدانید که قدرت معنوی شما بر همه قدرت‌ها چیره خواهد شد. (۱)

و در پیامی دیگر می‌فرماید:

من به صراحت اعلام می‌کنم که جمهوری اسلامی ایران، با تمام وجود برای احیای هویت اسلامی مسلمانان در سراسر جهان سرمایه‌گذاری می‌کند و دلیلی هم ندارد که مسلمانان جهان را به پیروی از اصول تصاحب قدرت در جهان دعوت نکند و جلوی جاه‌طلبی و فزون‌طلبی صاحبان قدرت و پول و فریب را نگیرد.(۲)

۱۱. بیداری دولت‌ها

هرچند بیداری اسلامی، جنبشی از جنس انقلاب مردمی است، ولی حضور و همگامی دولت‌ها در این مسیر، موفقیت و قدرت نهضت بیداری اسلامی را در مقابل استکبارگران استعماری،

۱- صحیفه حج، ج۱، صص۴۸ و ۴۹

۲- همان، ص۲۶۴.

ص:۸۹

دوچندان می کند.

در حال حاضر، یکی از مشکل‌ها و موانع بیداری اسلامی، وجود دولت‌های دست‌نشاندهٔ به اصطلاح اسلامی است؛ به‌طوری که یکی از ابعاد بیداری اسلامی، به مبارزه با این دولت‌ها و نفی آنها اختصاص می‌یابد.

از دید امام (رحمه الله) ، یکی از مسائل اساسی جهان اسلام، وجود دولت‌هایی به ظاهر اسلامی است:

این خطری است برای مسلمین. من اعلام خطر می کنم برای مسلمین و برای اسلام با این وضعی که دولت‌ها دارند. . . . مشکل مهم، دولت‌های اسلامی هستند. باید دولت‌ها بیدار بشوند. اگر دولت‌ها بیدار بشوند، مشکلات مسلمین رفع می‌شود، با هم تفاهم می کنند. لکن دست‌هایی در کار است که نمی گذارد. (۱)

به‌طور کلی، امام خمینی (رحمه الله) برای سران و دولت‌های کشورهای اسلامی، مسئولیت بسیار سنگینی قائل بود، هرچند که انتقادهای بسیاری به آنها می کرد و آنها را مسلمان واقعی نمی‌دانست (۲)و حتی در پیام‌هایشان راجع به حج نیز این انتقادها بسیار به چشم می‌خورد.(۳)

امام خمینی (رحمه الله) ، خطاب به زائران خانه خدا، از سرسپردگی سران کشورهای اسلامی و از اینکه از منافع کشور اسلامی خود حمایت نمی کنند، به شدت انتقاد می کند و می‌فرماید:

۱- صحیفه حج، ج ۱، ص ۷۰

۲- ر. ك: صحیفه نور، ج ۱۱، صص ۲۰۲؛ ج ۱۲، ص ۲۷۲؛ ج ۱۴، ص ۱۰۷؛ ج ۱۵، ص ۲۶۲

۳- ر. ك: صحیفه حج، ج ۱، صص ۱۲۳، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۷، ۱۹۳، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۵۲، ۲۵۴.

ص:۹۰

ما اکنون از بسیاری از دولت‌های به اصطلاح اسلامی، مأیوس هستیم و امیدی به هدایت آنان نداریم، مگر آنکه خداوند متعال، نظر عنایتی فرماید و خود و کشور خود را از چنگال گرگان جهان‌خوار نجات دهند. (۱)

امام (رحمه الله) ، پس از بیان توطئه‌های استعمار در تسلط بر سرمایه‌ها و منابع مسلمانان و وابستگی کشورهای اسلامی به آنها، یکی از علت‌های این درد مهلك را وجود دولت‌های اسلامی می‌داند که البته اگر با ملت‌ها همراه شوند، مشکل حل خواهد شد:

. . . و دولت‌های ملت‌های اسلامی نیز اگر با توده‌های محروم همگام و همراه شوند، از این پیوستگی و وابستگی ذلت‌بار که هزار بار مرگ بهتر از آن است، نجات پیدا می‌کنند و با عزت و ارزش‌های انسانی هم آغوش می‌شوند. . . . (۲)

در پیام دیگری هم می‌فرماید:

اگر وحدت کلمه اسلامی بود و اگر دولت‌ها و ملت‌های اسلام، به هم پیوسته بودند، معنا نداشت که قریب یك میلیارد جمعیت مسلمین، زیر دست قدرت‌ها باشند.(۳)

بنابراین، از دید امام (رحمه الله) ، وجود دولت‌های سرسپرده اسلامی، یکی

۱- همان، ص۱۰۳

۲- صحیفه حج، ج۱، ص۱۶۶

۳- همان، ص۱۹.

ص:۹۱

از مشکل‌ها و موانع بیداری اسلامی است. از نظر ایشان، این دولت‌ها باید به ملت‌ها بپیوندند و در مقابل، ملت‌ها نیز وظیفه دارند، دولت‌ها را اصلاح و کنترل کنند.

امام (رحمه الله) ، در پیامی به زائران خانه خدا می‌فرماید:

مسلمانان جهان، باید به فکر تربیت و کنترل و اصلاح سران خودفروخته بعضی کشورها باشند و آنان را با نصیحت یا تهدید، از این خواب گرانی که هم خودشان و هم منافع ملت‌های اسلامی را به باد فنا می‌دهد، بیدار نمایند و به این سرسپردگان و نوکران هشدار بدهند و خودشان هم با بصیرت کامل از خطر منافقین و دلالان استکبار جهانی غافل نشوند و دست روی دست نگذارند و نظاره‌گر صحنه شکست اسلام و غارت سرمایه‌ها و منافع و نوامیس مسلمین نباشند.(۱)

همان‌طور که گفتیم، جمعیت بسیاری از سراسر جهان در ایام حج گرد هم می‌آیند. این جمعیت، می‌تواند با همبستگی و یکرنگی، دولت‌های اسلامی را تحت فشار قرار دهد و آنها را از خواب غفلت و بی‌خبری بیدار کند.

امروزه، در صحنه بین‌الملل، حضور پر رنگ و یکپارچه ملت‌ها در صحنه سیاسی، به روند تغییر و دگرگونی، قدرت بالایی می‌بخشد. شکل‌گیری تجمع میلیونی و هر ساله ملت‌های مسلمان در

۱- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۱۴.

ص:۹۲

ایام حج، می‌تواند انتظارها و خواسته‌های ملت‌ها از دولت‌ها را محقق سازد. در انجام این کار مهم نیز اندیشمندان و فرهیختگان جهان اسلام، نقش ویژه‌ای دارند:

بر دانشمندانی که در این اجتماع شرکت می‌کنند، از هر کشوری که هستند، لازم است برای بیداری ملت‌ها بیانیه‌های مستدلی با تبادل‌نظر صادر کرده و در محیط وحی، بین جامعه مسلمین توزیع نمایند و نیز در کشورهای خود پس از مراجعت، نشر دهند و در آن بیانیه‌ها از سران کشورهای اسلامی بخواهند که اهداف اسلام را نصب عین خود قرار داده، اختلافات را کنار گذاشته، برای خلاصی از چنگال استعمار چاره بیندیشند. (۱)

۱۲. ابعاد عرفانی حج و بیداری اسلامی

الف) ابعاد عرفانی حج از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله)

حج، عبادتی ژرف است که با اعمال سمبلیک و نمادینش، زائر را کنار کعبه و خانه خدا، در اقیانوس عمیق عرفان اسلامی شناور می‌کند تا او بتواند مقام قرب به خدا را به خوبی درک کند.

هنگامی که حاجی قصد سفر می‌کند و از همه وابستگی‌هایش در وطن دل می‌کند، عبادتی فراگیر آغاز می‌شود تا میهمان خانه خدا با قربانی به درگاه حضرت حق برود و عبودیتش را به درگاه

۱- صحیفه حج، ج۱، ص۱۲.

ص:۹۳

خالق جشن بگیرد.

امام (رحمه الله) که فقیهی عارف و استاد اخلاق حوزه علمیه بود، گذشته از اینکه همچون حکیمی فرزانه، معارف حج را تبیین کرد و مانند سیاست‌مداری کاردان، به تحلیل سیاسی و اجتماعی حج پرداخت، جنبه‌های اخلاقی و معنوی حج را نیز با ظرافت و بیانی زیبا اظهار داشت و همواره زائران را به رعایت آنها سفارش کرد. (۱)

ب) شخصیت عرفانی امام خمینی (رحمه الله) و حج

برای فهم دیدگاه عرفانی امام خمینی (رحمه الله) نسبت به حج، باید به شخصیت عرفانی ایشان توجه کرد.

امام (رحمه الله) در هر رشتهٔ علمی، تحت تأثیر مکتب عرفانی بود؛ به عبارت دیگر، شاکلهٔ تفکر امام (رحمه الله) ، از طریق اندیشه‌های عرفانی ساخته شده است. به همین دلیل، دیدگاه امام به جهان، انسان، علوم، فقه، اقتصاد و به سیاست و هنر، دیدگاهی عرفانی است. این موضوع، در گفتار و رفتار و آثار به جا مانده از ایشان، به خوبی آشکار است. (۲)

امام خمینی (رحمه الله) ، از جمله عارفان راستینی بود که عرفان نظری و عملی را به هم آمیخت و مبانی عمیق نظری، برهانی و فلسفی برای آن تبیین کرد. از این‌رو، امام خمینی (رحمه الله) ، عارفی همه‌جانبه بود که عرفانش سبب گوشه‌گیری صوفیانه و مانع از حضور و فعالیت

۱- همان، صص۲۹ - ۳۱، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۶۲، ۱۷۵

۲- مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی، «\ مقدمه‌ای بر ادبیات سیاسی امام خمینی» ، \ علی تاج‌الدینی، ص۲۱۳.

ص:۹۴

سیاسی – اجتماعی او نشد؛ به عبارت دیگر، امام (رحمه الله) طبق سنت اصیل عرفانی انبیا و ائمه اطهار (علیهم السلام) ، همه مراحل و سفرهای عرفانی را با موفقیت به پایان رساند و در پایان، «سیر من الحق الی الخلق» و «سیر من الخلق الی الخلق» کرد.(۱)

شخصیت و جنبه‌های عرفانی امام خمینی (رحمه الله) ، در نظام سیاسی ایشان نیز به خوبی مشهود است. در مقابل نظام عرضی دینی- عرفی (۲)، امام‌خمینی (رحمه الله) از نظرگاه عرفانی با به هم آمیختن حکمت معنوی و فقه، به نزدیک‌ترین اندیشه ممکن برای تأسیس نظام طولی دینی که در آن سیاست ذیل دیانت قرار می‌گرفت، (مانند زمان حضرت رسول (صلی الله علیه و آله)) صورت نظری بخشید.

امام (رحمه الله) همزمان با تألیف کتاب عرفانی «مصباح الهدایه» ، اثر دیگر خود را با نام «کشف الاسرار» که درباره اندیشه سیاسی و نقد جریان‌های فرهنگی غرب‌گرا بود نگاشت.(۳)

بدین‌ترتیب، در می‌یابیم که عرفان امام خمینی (رحمه الله) ، جنبه‌ای

۱- ر. ک: دفتر عقل و قلب: پرتویی از اندیشه‌های عرفانی و فلسفی امام خمینی، \ احمد عابدی، قم، زائر ۱۳۸۵؛ مبانی و ویژگی‌های عرفان نظری امام خمینی، \ محمدرضا غفوریان، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، موسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۸؛ سیری در اندیشه عرفانی حضرت امام، \ اسماعیل منصوری لاریجانی، تهران، مرکز نشر فرهنگی آیه، ۱۳۷۷

۲- . در این دیدگاه، دو دستگاه شرعی – عرفی در عرض یکدیگر، با توانمندی‌های مختص به خود لحاظ شده‌اند که اولی به ملت دین و مؤمنان و دومی به دولت حکمران و دیوانیان تعبیر شده است

۳- مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی، «\ طریقت جمع و کَون جامع در تفکر سیاسی ولایی امام خمینی، \ نسبت وَلایت و وِلایت در حکمت سیاسی شیعه» ، محمد مددپور، صص ۱۰۵ – ۱۲۵.

ص:۹۵

سیاسی دارد. از این‌رو، ایشان از مهم‌ترین مفاهیم عرفانی مانند توحید، در نفی طاغوت و مبارزه با آن، تحلیلی سیاسی ارائه می‌کند. امام خمینی (رحمه الله) ، از سویی دین را سیاسی می‌داند و از سویی دیگر، سیاست را به معنای سیاست الهی معرفی می‌کند و البته این رویکردها، فراگیرند.

بر این اساس، دین و سیاست ملازم یکدیگرند؛ به‌طوری‌که از لزوم یکی، لزوم دیگری نتیجه گرفته می‌شود و بدین‌ترتیب، این دو، از یکدیگر تفکیک‌پذیر نیستند.(۱)

تنیدگی ابعاد سیاسی و عرفانی شخصیت امام (رحمه الله) ، در نگاه ایشان به حج نیز به خوبی مشهود است:

مراتب معنوی حج که سرمایه حیات جاودانه است، و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید، حاصل نخواهد شد، مگر آنکه دستورات عبادی حج، به‌طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود. . . و بعد سیاسی و اجتماعی آن حاصل نمی‌گردد، مگر آنکه بعد معنوی و الهی آن جامه عمل پوشد. . . . (۲)

این مسئله، با توجه به جنبه‌های سیاسی مناسک حج، ابعاد عمیق‌تری پیدا می‌کند. امام خمینی (رحمه الله) ، لبیک، طواف، رمی و قربانی را در یک منطق توحیدی، بر مدار بیعت با حق و نفی شرک و طاغوت تفسیر می‌کند و ابراهیم (علیه السلام) ، بنیان‌گذار حج را بت‌شکن.

۱- اندیشه سیاسی امام خمینی، \ محمدحسین جمشیدی، صص ۲۰۴ - ۲۱۲

۲- صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۳۸.

ص:۹۶

تاریخ می‌داند و معتقد است که زائر خانه خدا، جا پای حضرت ابراهیم (علیه السلام) می‌گذارد و به همین دلیل، باید حج ابراهیمی را بر همین اساس انجام دهد. (۱)به عبارت دیگر، معنویت حج از مناسک حج ناشی می‌شود؛ مناسکی که در عین عبادی بودن، رویکردی سیاسی دارند.

ج)ایمان‌گرایی حج و بیداری اسلامی

معنویت و ایمانی که در جریان حج، به بهترین شکل ایجاد و تقویت می‌شود، از دو جهت بر بیداری اسلامی تأثیرگذار است:

یک- ایجاد و آغاز بیداری اسلامی، از توجه و اهمیت مسلمانان به دین و ایمان ناشی می‌شود. بی‌شک، بیداری اسلامی از نظر افراد بی‌ایمان و لاابالی نسبت به دین و مذهب، امری بی‌معناست. پیش از هر چیز، باید عِرق و تعهد دینی در افراد جامعه تقویت شود تا آن‌گاه افراد مؤمن، دست به نهضت بیداری اسلامی بزنند.

امام خمینی (رحمه الله) ، خطاب به زائران خانه خدا، نقش ایمان در مبارزه و جنبش بیداری اسلامی را این‌گونه تبیین می‌کند:

. . . و اگر جهات معنوی به فراموشی سپرده شود، گمان نکنید که بتوان از چنگال شیطان نفس رهایی یابید و تا در بند خویشتن خویش و هواهای نفسانی خود باشید، نمی‌توانید جهاد فی سبیل الله و دفاع از حریم الله نمایید. . . . (۲)

۱- این موضوع، در بخش برائت از مشرکان و حج کانون مبارزه بررسی شد

۲- صحیفه حج، ج۱، ص۱۳۹.

ص:۹۷

دو - بر فرض که با گرایش‌های سیاسی، جنبش بیداری اسلامی آغاز شود، ولی پیروزی و دوام این جنبش و خیزش، بدون ایمان و رعایت جنبه‌های اخلاقی و معنوی، ممکن نخواهد بود. امام‌خمینی (رحمه الله) ، در پیامی به زائران خانه خدا، در مورد نقش ایمان در پیروزی این مبارزه‌ها می‌فرماید:

تاریخ باید سرمشق ما باشد و ما وقتی که تاریخ را نگاه می کنیم، تحولاتی که پیدا شده است در اسلام و در مسلمین، هر جا که قوت ایمان در کار بوده است و مردم و مسلمین به قوت ایمان حرکت می کردند، نصر با آنها همراه بوده است و هر وقت برای رسیدن به آمال دنیایی بوده است، نصر از آنها فرار می کرده است.

تعلیمات انبیا و تعلیم نبی‌اکرم (صلی الله علیه و آله) این است که با قدرت‌های معنوی، شما می‌توانید پیش ببرید. آن قوه‌های معنوی که پشت سر مسلمین بود و ملائکهٔ الله که قدرت معنوی بود، موجب شد که مسلمین در کمتر از نیم قرن بر همه معموره(۱)دنیا سلطه پیدا کنند. ما باید از تاریخ عبرت بگیریم. (۲)

ایشان در پیامی دیگر، در مورد ارتباط جنبه‌های معنوی و عرفانی حج در پیروزی مبارزه‌های سیاسی و اجتماعی که بیداری‌اسلامی بارزترین آنهاست، چنین می گوید:

مهم آن است که حاج بداند که کجا می‌رود و دعوت

۱- آبادانی، شهر

۲- صحیفه حج، ج۱، صص ۲۰ و ۲۱.

ص:۹۸

کی را اجابت می‌کند و میهمان کیست و آداب این میهمانی چیست و بداند هر خودخواهی و خودبینی، با خداخواهی مخالفت است و با هجرت الی الله، مباین و موجب نقض معنویت حج است و اگر همین یک جهت عرفانی و معنوی برای انسان دست دهد و لبیک به راستی، مقرون به نـدای حق تعالی تحقق حقیقی یابد، انسان در همه میدان‌های سیاسـی و اجتماعی و فرهنگی و حتی نظامی پیروز می‌شود و برای چنین انسانی، شکست مفهومی ندارد.(۱)

۱- همان، ص۱۶۲.

ص:۹۹

ص:۱۰۰

کتابنامه

* قرآن کریم

۱. امام خمینی و هم‌گرایی جهان اسلام، سیدمحمدجواد هاشمی، زاهدان، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور اهل‌سنت سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۲.

۲. امام خمینی (رحمه الله) و بیداری اسلامی، رضا حسینی‌فر، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۸.

۳. امام خمینی (رحمه الله) و بیداری اسلامی، محمدباقر کریمیان، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۷.

۴. آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین، بهزاد دوران، تهران، انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت، ۱۳۸۳.

۵. اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه الله) ، محمدحسین جمشیدی، پژوهشکده امام خمینی (رحمه الله) و انقلاب اسلامی (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله)) ، چاپ سوم، تهران، ۱۳۸۸.

۶. برائت از مشرکین از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله) ، علیرضا اسماعیل‌آبادی، فصل‌نامه میقات، شماره ۳۰، زمستان ۱۳۷۸.

۷. بررسی ابعاد روان شناختی مناسک حج و اثربخشی آن بر سطح دینداری و سلامت روانی حجاج، محمدرضا احمدی، قم، پایان‌نامه دکتری، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله) ، ۱۳۸۸.

۸. جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله) ، (تبیان، دفتر نوزدهم) ، چاپ اول،

ص:۱۰۱

۹. تهران، معاونت پژوهشی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله) ، ۱۳۷۸.

۱۰. جوان و بحران هویت، محمدرضا شرفی، چاپ سوم، تهران، سروش، ۱۳۸۱.

۱۱. حج در کلام و پیام امام خمینی (رحمه الله) ، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمه الله) ، چاپ دوم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، پاییز ۱۳۷۴.

۱۲. درباره حج، مریم حسینی آهق، سیده رقیه میرابوالقاسمی، محمد دشتی و دیگران، تهران، نشر کتاب مرجع، ۱۳۸۹.

۱۳. روان شناسی شخصیت، علی‌اکبر سیاسی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران،۱۳۷۰.

۱۴. صحیفه حج (مجموعه سخنان و پیام‌های رهبر کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی (رحمه الله)) ، چاپ دوم، تهران، مرکز تحقیقات حج، مشعر، پاییز ۱۳۸۷.

۱۵. صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای امام خمینی (رحمه الله) ، امام‌خمینی (رحمه الله) ، تهران، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۶۱.

۱۶. صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله) ، (تبیان، دفتر ششم) ، معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله) ، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله) ، ۱۳۸۴.

۱۷. الگوهای نمادین و غیرکلامی در تعلیم و تربیت نامرئی، عبدالعظیم کریمی، تهران، انتشارات تربیت، ۱۳۷۶.

۱۸. مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه الله) ، جمعی از نویسندگان (مجموعه مقالات) ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (گروه تحقیقات سیاسی اسلام) ، تهران، ۱۳۷۹.

۱۹. انقلاب اسلامی و مبانی بازتولید آن، عماد افروغ، تهران، شرکت انتشارات انقلاب اسلامی و سوره مهر، ۱۳۸۶.

۲۰. وحدت از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله) (تبیان، دفتر پانزدهم) ، چاپ‌اول، قم، معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام‌خمینی (رحمه الله) ، ۱۳۷۶.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -۰۶۲۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۱۸۰-IR۹۰ ۵۳-۶۰۹۰به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹